

НАУКОВІ УСТАНОВИ

Інформаційно-аналітичні матеріали до слухань на тему:

**«Захист прав і свобод громадян України, які
перебувають на території держав-членів ЄС та інших
держав як тимчасово переміщені особи, внаслідок
збройної агресії Російської Федерації»**

м. Київ

Правові інструменти забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав, внаслідок збройної агресії Російської Федерації

Актуальність питання. Широкомасштабне військове вторгнення з боку Росії спонукало частину населення України до зовнішньої міграції. За підрахунками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 23 травня 2022 р., з України виїхали понад 6,5 млн осіб, зокрема: близько 3,5 млн - до Польщі, 901 тис. - до Румунії, 644 тис. - до Угорщини, 471 тис. - до Молдови, 442 тис. - до Словаччини. Вибір країни, як правило, обумовлений наявністю в ній родичів або знайомих (48 %), а також близькістю до Батьківщини¹.

За даними експрес-опитування, проведеного Центром Разумкова в пунктах перетину кордону в Закарпатті (березень 2022 р.), переважна більшість біженців – це жінки (83 %). Серед них 67,4 % виїжджали за кордон з дітьми чи онуками.

Цікавим, з точки зору визначення напрямків спільної діяльності держав щодо забезпечення потреб переміщених громадян України, є віковий склад та освітньо-професійні показники зазначеної категорії осіб. За віком найбільшу групу респондентів становили люди від 30 до 39 років (37%), 26% - ті, кому від 40 до 49 років, 19% - люди віком від 16 до 29 років, 11% - віком 60 і більше років, 8% - ті, кому від 50 до 59 років.

76% респондентів - люди з вищою або незакінченою вищою освітою, 18% - із середньою спеціальною освітою, і лише 6% - із загальною середньою освітою. Найбільш представленими серед опитаних соціальними групами є висококваліфіковані фахівці (26%), підприємці (20%) та кваліфіковані робітники (17%)².

Близькими до цих показників є результати опитування на території Словаччини (88 % жінок, 65 % - з дітьми до 18 років, 54 % - вихідці зі сходу й півдня України, 25 % - з м. Києва та області)³.

¹ Кількість українських біженців перевищила 6,5 млн. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/23/novyna/suspilstvo/kilkist-ukrayinskyx-bizhencziv-perevyshhyla-65-mln-oop#:~:text=>

² Українські біженці: настрої та оцінки (березень 2022р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/ukrainski-bizhentsi-nastroi-ta-otsinky>

³ Slovakia - DISPLACEMENT SURVEYS: Ukrainian Refugees and Third-Country Nationals (09 March - 21 April 2022). URL: <https://dtm.iom.int/reports/slovakia-displacement-surveys-ukrainian-refugees-and-third-country-nationals>

Актуальність питання про особливість правових статусів і режимів для громадян України, які залишили територію країни через військову агресію РФ, обумовлена низкою проблем, із якими вони стикаються, а також потребою вирішення життєво необхідних аспектів соціальної складової статусів/режиму, які вони набувають або в якому перебувають, а саме: тимчасове розміщення, освіта, працевлаштування, медична допомога, право на свободу пересування та інше.

Правові механізми захисту осіб, які були вимушені здійснити зовнішню міграцію. За загальним правилом держави несуть відповідальність за захист прав своїх громадян.

Надання допомоги людям, які рятуються від збройного конфлікту шляхом міграції до іншої країни у пошуках захисту - одна з давніших традицій людства, загальна цінність, яка стала частиною міжнародного права. Відповідно, громадяни України, які через загрози своєму життю внаслідок військової агресії РФ вимушено покинули країну, потрапляють під юрисдикцію іншої держави, до якої перемістилися, отримуючи тим самим «міжнародний захист».

Спосіб забезпечення прав таких осіб залежить від двох основних факторів: обраного або наданого механізму міжнародного (регіонального) правового захисту та країни перебування, з огляду на те, що кожна держава імплементує міжнародні акти у власне законодавство з певними відмінностями.

До *основних* механізмів правового захисту громадян України, які вимушено перемістилися за кордон через військову агресію РФ належать: *тимчасовий захист та статус біженця/додаткового захисту.*

На відміну від тимчасового захисту, статус біженця (додаткового захисту) - це спосіб реалізації індивідуального права особи на міжнародний захист. Режим тимчасового захисту є способом організації заходів колективного характеру, передбачений для випадків масового переміщення людей через кордон у пошуку безпеки. Крім того, зазначені правові інструментарії суттєво відрізняються за строками прийняття відповідних рішень, свободи вибору місця проживання, можливостях пересування, обсязі допомоги та по інших аспектам.⁴ Особи, які отримали тимчасовий захист в ЄС, можуть у будь-який час подати заявку на отримання статусу біженця.

⁴ Муравська Н., Іверчук Н. Життя за кордоном: який статус обрати для легального перебування.
URL: <https://delo.ua/uk/society/zittya-za-kordonom-yakii-status-obrati-dlya-legalnogo-perebuvannya-395150/>

Основу системи міжнародного захисту осіб, які вимушені мігрувати, складають: Конвенція 1951 року про статус біженців та Протокол до неї 1967 року, інші регіональні договори та декларації, у яких передбачаються права біженців. Міжнародне законодавство про біженців розглядається у сукупності з міжнародним законодавством про права людини, починаючи із Загальної декларації прав людини (1948) та включаючи міжнародне гуманітарне право (право війни). Осучаснення принципів та засад політики захисту осіб, які вимушені мігрувати, відбулося у Нью-Йоркській декларації про біженців і мігрантів, прийнятій у вересні 2016 року 193 країнами-членами ООН.

Статус біженця або додаткового захисту – правові статуси, які набуваються: 1) шляхом визнання приймаючою державою громадянина України або особи без громадянства (ОБГ) біженцем у розумінні Конвенції про статус біженців 1951 року, або 2) особою, якій надається додатковий захист, і передбачає отримання посвідки (будь-якого іншого документу) на проживання.

Відповідно до міжнародного законодавства, набуття статусу біженця можуть особи, які мають обґрунтовані побоювання: переслідування за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів, та/або зазнання серйозної шкоди (смертної кари або катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або серйозної та індивідуальної загрози життю через невивірковий насильство в ситуаціях міжнародного чи внутрішнього збройного конфлікту).⁵

Характерною рисою набуття статусу біженця є те, що він має певні територіальні рамки, які закріпила Дублінська конвенція від 15 червня 1990 року.⁶ Особа може звернутися з проханням про отримання статусу біженця лише в першій безпечній країні, кордони якої вона перетнула. Якщо особа перетне кордони декількох держав і буде клопотати про отримання статусу біженця у наступній, її буде депортовано до держави, кордони якої вона перетнула вперше. З огляду на закриття повітряного простору над Україною і відсутністю авіасполучення, отримання громадянами України статусу біженця

⁵ Конвенція про статус біженця від 28 липня 1951р.; Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців: Закон України № 2942-III від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. 2002., № 17. С. 118

⁶ Population and Migration in the European Union / Ed. by P.Rees. J.Stillwell, A.Convey, M.Kupiszewski. – Chichester: John Wiley and Sons, 1996. – P.313.

наразі можна лише у країнах, які межують з Україною, тобто: у Польщі, Словаччині, Угорщині, Румунії та Молдові.

Набути статусу додаткового захисту можуть особи, змушені прибути до іншої країни внаслідок загрози життю, безпеці чи свободі в країні перебування через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства через міжнародний збройний конфлікт і не може повернутися внаслідок зазначених побоювань.

За змістом статус особи, яка потребує додаткового захисту, фактично прирівняний до біженця. Втім такий статус надається на 1 рік до зникнення обставин, які слугували підставою його надання. Якщо ж такі обставини тривають надалі – строк продовжується.

Режим тимчасового захисту застосовується для осіб, які масово вимушені шукати захисту поза межами країни перебування внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження.

Режим «безвізового мандрівника» для громадян України на території країн Шенгенської угоди (включаючи держави-члени ЄС, в яких ще не в повному обсязі впроваджена Шенгенська нормативно-правова база та держави-асоційовані учасники Шенгенської угоди: Ісландію, Ліхтенштейн, Норвегію та Швейцарію), обумовлений метою туризму, відвідування родичів, участі в культурних або спортивних заходах, службовими потребами, короткострокового навчання, короткострокового лікування та ін. Ним можуть скористатися громадяни України, які мають біометричні паспортні документи для виїзду за кордон або небіометричні паспортні документи для виїзду за кордон із відповідними діючими візами. З 25 лютого 2022 року Ірландія скасувала візовий режим із Україною у зв'язку з російським вторгненням. Втім, 15 березня 2022 року Ізраїль, навпаки, зупинив дію безвізового режиму для України та запровадив електронні дозволи, які видає МВС Ізраїлю після опрацювання електронної форми, поданої особою для отримання такого дозволу.

Режим «безвізового мандрівника» передбачає, що особа самостійно забезпечує своє перебування в країні ЄС та не має права працювати, оскільки більшість держав-членів вимагають наявності спеціальної візи та дозволу на працевлаштування. Не мають можливості скористатися цим режимом громадяни України, у яких відсутні біометричні паспорта для виїзду за кордон або відповідні візи

в небіометричному паспорті для виїзду за кордон. Тривалість безвізового перебування у країнах ЄС не більше трьох місяців (90 днів кожні 180 днів).

Відповідно до Директиви 2001/55/ЄС, держави можуть поширювати тимчасовий захист на додаткові категорії осіб (частина перша статті 7). З урахуванням цього, у Рішенні Ради ЄС від 2 березня 2022 року наголошено на заохоченні розгляду державами можливості надання тимчасового захисту тим особам, які виїхали з України напередодні 24 лютого 2022 року через посилення напруженості або які опинилися на території ЄС (наприклад, через відпустку чи роботу) безпосередньо перед цією датою і внаслідок збройного конфлікту не можуть повернутися до України⁷. Тобто особи, які на момент початку повномасштабної агресії перебували на території країн Шенгенської угоди, скориставшись режимом «безвізового мандрівника» або за довготривалою візою, термін якої підійшов, можуть продовжити своє перебування за кордоном, скориставшись іншим правовим режимом або шляхом продовження довготривалої візи у спрощений спосіб. У разі звернення громадян України за зміною режиму перебування, будь-які адмінсанкції за порушення строків не застосовуються, в тому числі депортації з країни перебування. Необхідно зауважити, що приписи Директиви про Тимчасовий захист не застосовуються в окремих країнах Шенгенської зони (Швейцарії, Норвегії, Ліхтенштейні, Ісландії), тобто потрапити до цих країн можна, але не подати заявку для отримання тимчасового захисту. Вона має бути активована в іншій країні.

Ще однією формою легалізації перебування є *гуманітарний захист* (або *заборона на примусове повернення або видворення*). Він надається, якщо особа не може отримати будь-який інший статус захисту, але водночас і не може повернутись у країну походження, оскільки це небезпечно. Зазначений захист переглядається щорічно та має найбільші обмеження для заявника, такі як: заборону працевлаштування протягом усього часу перебування, заборону перевезення сім'ї до країни перебування тощо. Аналогічно додатковому захисту, статус гуманітарного захисту втрачається, якщо обставини, які слугували для його набуття перестали існувати.

Враховуючи масштаби міграційного потоку через військову агресію РФ проти України, у резолюції, яку ухвалено Європейським Парламентом на позачерговому пленарному засіданні 1 березня 2022

⁷ Там само.

року активовано Директиву 2001/55/ЄС⁸ про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб (надалі – «Директива про Тимчасовий Захист») і про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому⁹.

Директива регулює негайне забезпечення захисту громадян третіх країн, змушених масово рятуватися на території ЄС від війни або порушень прав людини, оскільки в умовах раптового прибуття багатьох біженців здійснити стандартну процедуру надання притулку, яка передбачає індивідуальний розгляд заяв, україн проблематично.

Рішення про активацію зумовлено прагматичними чинниками: масштабність війни та її географічна близькість до кордонів держав-членів ЄС підвищували ймовірність ситуації масового напливу українців та інших громадян третіх країн або осіб без громадянства, які легально проживали в Україні на час початку конфлікту та які змушені залишити Україну через вторгнення РФ. Статтею 5 Директиви 2001 року передбачено, що у разі встановлення Радою ЄС наявності масового напливу переміщених осіб, для них запроваджується тимчасовий захист у всіх державах-членах, відповідно до положень цієї Директиви. Крім того, колективний захист переміщених осіб дає змогу без тривалих за часом міграційних процедур допомогти великій кількості людей в умовах надзвичайної ситуації, та знизити тиск на систему органів надання притулку.

Окрім країн ЄС, право громадян України на перебування у режимі тимчасового захисту без процедури розгляду заяви про надання притулку, відповідно до Декларації про статус біженця, надає Норвегія (максимальний термін – до 3 років).

30 березня 2022 року парламент Канади підтримав скасування візового режиму з Україною та запропонував уряду запровадити

⁸ Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>

⁹ Proposal for a COUNCIL IMPLEMENTING DECISION establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0091>

безвізовий режим подорожей з України до Канади, в тому числі шляхом швидкої видачі електронних дозволів¹⁰.

Схожими за правовим інструментарієм до режиму тимчасового захисту є програма «Дім для України» (Homes for Ukraine) у Великій Британії та спеціальні програми приймання українських біженців у США, Канада, Австралія, Японія та деяких інших країнах.

Тимчасові переселенці з України можуть перебувати і на території Данії до двох років, працювати, отримувати освіту та медичні послуги. Спеціальний закон набув чинності 17 березня 2022 року. Під час розгляду заявки, міграційна служба Данії сама вирішує, у якому муніципалітеті особа повинна проживати. Разом із дозволом на проживання видають картку медичного страхування, а також унікальний ідентифікаційний номер¹¹.

Окремі держави запровадили нові можливості легального перебування спеціально для українців. Наприклад, Угорщина для українців надає форму захисту «особи, що шукає притулок», яка є відмінною від статусу біженця. Особи, які обирають цей статус, отримують його автоматично. Для цього потрібно лише подати прохання про запит на захист, після чого міграційне відомство Угорщини перевіряє, чи дійсно така особа належить до громадянства України.

Таким чином, світова спільнота застосовує різноманітні правові інструментарії, які передбачають можливість українцям, які вимушені покинути Батьківщину через ведення воєнних дій, отримати захист.

Режим тимчасового захисту громадян України в країнах ЄС: основні аспекти. Тимчасовий захист забезпечує право осіб на перебування, працевлаштування, медичну та соціальну допомогу, освіту для дітей, а також дає змогу возз'єднатися з родиною та вільно пересуватися країнами ЄС.

Правовий механізм, закріплений у Директиві 2001/55/ЄС, розроблено після конфліктів на Балканах 1990-х років для підготовки екстреного реагування, коли велика кількість заяв про надання притулку унеможлиблює, відповідно до Конвенції про біженців 1951 року, розгляд кожної з них окремо.

Режим тимчасового захисту європейські держави також використовували ще у 1990-х роках, під час балканської кризи

¹⁰Des mesures spéciales pour venir en aide aux personnes touchées par la situation en Ukraine URL: <https://immigrantquebec.com/fr/actualites/des-mesures-speciales-pour-venir-en-aide-aux-personnes>

¹¹URL: <https://www.nyidanmark.dk/de-DE/Words%20and%20Concepts%20Front%20Page/Shared/Information%20Ukraine>

біженців, яка сталася після початку війни в колишній Югославії. Близько 3,2 мільйонів людей було переміщено в межах і за межі колишньої держави. Європейські уряди запропонували тимчасовий захист боснійським біженцям у 1992-1995 роках, а косовським біженцям у 1999 році.

Доцільно зупинитися на певних положеннях Директиви, що сприятиме розумінню ситуації нинішньої, зокрема щодо пріоритетів, на які варто, на нашу думку, орієнтуватися під час формування державної політики України із захисту прав і свобод українських громадян, які отримали тимчасовий захист у країнах ЄС.

Серед термінів, що використовуються для цілей Директиви, звернемо увагу на такі.

Тимчасовий захист визначається як процедура виняткового характеру для забезпечення, у разі масового напливу або неминучого масового припливу переміщених осіб з третіх країн, які не можуть повернутися до країни свого походження, негайного та тимчасового захисту таких осіб, зокрема, якщо існує ризик того, що система притулку не зможе впоратися з цим напливом без негативних наслідків для її ефективного функціонування, в інтересах зацікавлених осіб та інших осіб, які просять захисту (пункт (а) статті 2) ¹².

Масовий наплив означає прибуття до держав-членів ЄС великої кількості переміщених осіб, які прибули з певної країни чи географічного регіону, незалежно від того, чи було їхнє прибуття до Співтовариства спонтанним чи сприяло, наприклад, через програму евакуації (пункт (d) статті 2) ¹³.

Під переміщеними особами розуміють громадян третіх країн або осіб без громадянства, які були змушені покинути свою країну чи регіон походження або були евакуйовані, зокрема у відповідь на звернення міжнародних організацій, і не можуть повернутися в безпечних та стабільних умовах через ситуацію, що склалася в цій країні, які можуть підпадати під дію статті 1А Женевської конвенції 1951 року про статус біженців або інших міжнародних, або

¹² Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. OJ L 212, 7.8.2001, p. 12–23. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>.

¹³ Там само.

національних документів, що надають міжнародний захист (пункт (с) статті 2) ¹⁴.

Принциповими в контексті обговорення питання, що становить предмет слухань 15 червня 2022 року, на нашу думку, є положення статей 3 та 8 Директиви 2001/55/ЄС. Так, відповідно до частини другої статті 3 держави-члени застосовують тимчасовий захист з належною повагою до прав людини й основних свобод та своїх зобов'язань щодо невисилання, а у частині п'ятій вказано, що держави-члени ЄС можуть надавати сприятливіші умови для осіб, на яких поширюється тимчасовий захист¹⁵. І, найважливіше: правовий режим, що надається державами-членами особам, які користуються тимчасовим захистом, не може бути менш сприятливим, ніж той, що визначено у статтях 9-16 ¹⁶.

Наведемо перелік відповідних прав у стислому викладі: 1) надання документа зрозумілою для відповідних осіб мовою, у якому чітко викладені положення тимчасового захисту, що їх стосуються (стаття 9); 2) дозвіл на працевлаштування, можливість отримання освіти для дорослих, професійної підготовки та практичного навчання на робочих місцях (стаття 12); 3) доступ до придатного житла (частина перша статті 13); 4) допомога щодо соціального та медичного забезпечення (частини друга та четверта статті 13). Водночас, відповідно до частини третьої статті 13, якщо особи, які користуються тимчасовим захистом, працюють як наймані працівники або самозайняті особи, при визначенні рівня допомоги враховується їхня здатність задовольняти власні потреби; 5) особам віком до 18 років – доступ до системи освіти на тих самих умовах, що й громадянам приймаючої держави-члена; держави-члени ЄС можуть передбачити, що такий доступ має обмежуватися державною системою освіти (частина перша статті 14); 6) якомога швидше вжиття заходів для забезпечення необхідного представництва неповнолітніх без супроводу законними опікунами, або, за необхідності, організацією, яка відповідає за піклування та благополуччя неповнолітніх, або будь-яким іншим відповідним представництвом (частина перша статті 16); 7) можливість у будь-який час подати заяву про надання притулку (частина перша статті 17) ¹⁷.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само. Частина друга статті 8.

¹⁷ Повний текст статей 9-16 див. українською: URL:<https://document.vobu.ua/doc/11073>, англійською: URL:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>.

Тобто, якщо національне законодавство є менш сприятливим щодо переміщених осіб, яким надано тимчасовий захист, держава-член ЄС має передбачити додаткові права, які встановлено Директивою 2001/55/ЄС.

Крім цього, зазначимо щодо незастосування в сучасній ситуації статті 11 Директиви 2001/55/ЄС, якою обмежувалось вільне пересування осіб, що користувалися тимчасовим захистом, за межі країни, де такий статус отримано. Такий підхід зумовлено низкою чинників: наявність безвізового режиму між Україною та ЄС; намагання досягнути балансу міграційного навантаження між європейськими країнами та ефективного контролю і управління потоком переміщених осіб під час масового напливу з України. Водночас, і Директивою 2001/55/ЄС передбачалось незастосування цієї статті, втім лише на підставі двосторонньої угоди між державами-членами ЄС¹⁸.

Отже, можна констатувати про поєднання у назаній вище Директиві положень прагматичного характеру, які спрямовані на убезпечення міграційної системи ЄС від перевантаження, та положень, які спрямовані на розвиток правових механізмів реалізації базових європейських цінностей в умовах масового напливу переміщених осіб з країни/и поза межами Співтовариства.

Відповідно до Директиви, тимчасовий захист надають на рік із можливістю продовжити його залежно від ситуації в Україні, автоматично, на 2 періоди по пів року не більше одного року (до 4 березня 2024 року). При цьому Єврокомісія може запропонувати продовження терміну ще на рік (до 4 березня 2025 року). В той же час, Європейська Комісія, з урахуванням результатів моніторингу ситуації та відповідно до статті 6 Директиви 2001/55/ЄС, може в будь-який час запропонувати Раді ЄС припинити дію тимчасового захисту, виходячи з того, що ситуація в Україні така, що дозволяє безпечно та тривале повернення осіб, яким надано тимчасовий захист.

Директива як базовий акт була прийнята для забезпечення мінімальних стандартів у випадку масового напливу переміщених осіб. До 2022 року вона ніколи не застосовувалась. Разом з тим, кожна країна-член ЄС приймає на підставі Директиви власні нормативні акти,

¹⁸ Частина друга статті 11. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. OJ L 212, 7.8.2001, p. 12–23. URL:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>.

у зв'язку з чим обсяг, строк і порядок надання тимчасового захисту може різнитися. Це може стосуватися визначення виду транспорту, який є безкоштовним (якщо він є), визначення житла, яке може надаватися, або розміру компенсації за винайм житла, встановлення виду та розміру виплат, процедури надання медичних послуг та їх обсягу. Так, Польща і Німеччина, з перших днів прийняли відповідні нормативні акти й активно надають допомогу особам, які потребують тимчасового захисту. Дещо пізніше до них доєдналися Словаччина, Португалія та Іспанія. Разом з тим, є країни, у яких визначення процедури зайняло більше часу¹⁹, втім, базові потреби наших громадян були забезпечені, в тому числі за рахунок волонтерських та інших громадських організацій.

21 березня 2022 р. Єврокомісія ухвалила Рекомендації про застосування Директиви щодо тимчасового притулку (Operational guidelines), де уточнено категорії осіб, на яких поширюється режим тимчасового захисту, визначено членів сімей, які можуть возз'єднатися з переміщеними особами, правила поведження з дітьми, пересування між країнами ЄС тощо.

Юридичні та фінансові інструменти захисту прав і свобод громадян України, які отримали тимчасовий захист. Рада ЄС затвердила план щодо запровадження режиму тимчасового захисту, у якому, серед іншого, передбачено створення єдиної системи обміну інформацією щодо реєстрації громадян України у обраній ними країні перебування.

Необхідно зауважити, факт реєстрації є важливим і правоутворюючим: з моменту його здійснення особа отримує можливість використовувати права, які передбачені режимом тимчасового захисту, та фактично легалізує своє перебування у країні. Від належного дотримання відповідної процедури залежить рівень захисту прав і свобод наших співвітчизників.

Процедура отримання тимчасового захисту є швидкою та максимально спрощеною, але не автоматичною. У кожній країні розроблені системи/платформи реєстрації громадян України. Тимчасовий захист можна отримати в будь-якій державі ЄС за власним бажанням (крім Данії) шляхом реєстрації з дотриманням строків та у межах квот, які могли (але не обов'язково) запровадити окремі країни ЄС на національному рівні. Особа отримує документ, який підтверджує

¹⁹ ELL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj>

застосування до неї режиму тимчасового захисту і правомірність перебування в країні.

В різних державах ЄС питаннями тимчасового захисту та реєстрації таких осіб займаються різні органи. В Італії - органи поліції, в Словаччині - відділення міграційної поліції, в Португалії - міграційна служба, в Іспанії - органи поліції, якщо питання стосується одержання заявки та надання документа з ідентифікаційним номером (NIE), муніципалітети, якщо питання стосується отримання матеріальної допомоги, поліклініки - щодо отримання медичної страховки.²⁰ В Німеччині це - державне управління у справах біженців для отримання дозволу на проживання та служби соціального захисту - для отримання допомоги. В Нідерландах особа має зареєструватися у базі персональних даних (BRP), про що видається документ від Міграційної служби²¹.

Задоволення базових потреб, прав і свобод осіб, які перебувають під тимчасовим захистом вимагає фінансового забезпечення. Тому запорукою ефективного забезпечення прав громадянами України, які отримали тимчасовий захист у європейських країнах, є *належне ресурсне забезпечення* активованої Директиви 2001/55/ЄС та системна і ефективна міжнародна співпраця. З огляду на це важливими є наступні кроки європейських інституцій.

Наприклад, протягом березня 2022 року за терміновою процедурою розглянуто та ухвалено зміни до Регламенту 1303/2013/ЄС, яким встановлено загальні принципи, правила та стандарти для функціонування Європейських структурних та інвестиційних фондів/ European Structural and Investment Funds (ESI Funds) для Багаторічної фінансової програми/ Multiannual Financial Framework (MFF) на 2014-2020 роки²². Для полегшення навантаження на національні бюджети держав виникла необхідність поширити на 2022 рік тимчасову можливість 100% співфінансування з бюджету ЄС реалізації програм щодо згуртованості за підтримки Фонду європейської допомоги найбільш знедоленим/ Fund for European Aid to the Most Deprived (FEAD), який створено 2014 року. Ресурси з ESI

²⁰ <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/29/684847/>

²¹ Temporary collective protection for Ukrainian refugees – regjeringen.no – <https://cutt.ly/GA8bHxd>
Information about the situation in Ukraine – UDI – <https://cutt.ly/WA8b8vu>

²² Regulation (EU) 2022/562 amending Regulations (EU) No 1303/2013 and (EU) No 223/2014 as regards Cohesion's Action for Refugees in Europe (CARE). URL:<https://www.europeansources.info/record/proposal-for-a-regulation-amending-regulation-eu-no-1303-2013-and-regulation-eu-no-223-2014-as-regards-cohesions-action-for-refugees-in-europe-care/>.

Funds стали доступними для будь-яких заходів підтримки людей, які переміщуються з України. Спрощення звітів та модифікації цих програм має сприяти їхній дієвості з огляду на масовий наплив до європейських країн переміщених осіб з України.

Єврокомісія 5 квітня 2022 року оприлюднила рекомендації щодо спрощення процедури визнання дипломів і кваліфікацій біженців, аби забезпечити можливості працювати відповідно до рівня їхньої підготовки. Це актуально, зокрема для медиків, учителів і вихователів – саме вони задовольнятимуть потреби переселенців у медичних та освітніх послугах рідною мовою²³.

Вирішення проблеми інформаційного забезпечення про порядок реєстрації, а також надання допомоги щодо оформлення документів, які підтверджують громадянство України, здійснюють закордонні дипломатичні установи України в межах своїх повноважень. На сьогодні створена інтерактивна мапа з контактною інформацією компетентних органів країни, які займаються процедурними питаннями тимчасового захисту (<https://tripadvisor.mfa.gov.ua/>). Повну інформацію можна знайти на офіційних сайтах/сторінках у соціальній мережі Facebook посольств та консульств²⁴.

Крім того, 9 березня 2022 року запущено єдиний європейський вебсайт для громадян України. На кордоні, у транспортних вузлах, у населених пунктах створено інформаційні хаби, де переміщені особи можуть отримати інформацію про можливості переїзду та облаштування.

Особливості реалізації прав громадян України, які перебувають під тимчасовим захистом. Режим тимчасового захисту включає право особи на проживання в країні, в якій вона звернулася за тимчасовим захистом, доступ до праці (можливість працювати, в окремих країнах - займатися підприємництвом, відвідувати курси підвищення кваліфікації, здобувати нову професію), освіти (для дітей і підлітків на рівні із громадянами країни перебування та для дорослих за бажанням країни ЄС), житла (заселення у центри тимчасового перебування чи надання засобів для проживання), медичної та соціальної допомоги (може бути зменшена у випадку, якщо особа працює), забезпечення опікуном (для дітей, які прибули без батьків або інших родичів), можливість отримання статусу біженця у

²³ Українські біженці за кордоном URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinski-bizhentsi-viyny-za-kordonom>

²⁴ Українські біженці за кордоном URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinski-bizhentsi-viyny-za-kordonom>

майбутньому, повернення до країни громадянства в будь-який час (із попереднім попередженням про це Державної міграційної служби України)²⁵.

Поряд з міжнародно-правовими актами щодо тимчасового захисту переміщених осіб важливу роль грає національне законодавство держав. Фактично, конкретизація прав відбувається на рівні внутрішнього законодавства країни перебування. Так, Уряд Норвегії надаватиме підтримку для забезпечення найважливіших життєвих потреб громадян України, насамперед, щодо харчування, проживання, доступу до медичних послуг, здобуття початкової, середньої та вищої освіти. Разом з тим, слід усвідомлювати, що всі інші потреби матимуть забезпечуватися нашими громадянами за власний рахунок, і що це коштуватиме суттєво більше, ніж в інших європейських країнах, а для працевлаштування, за багатьма професіями, необхідно володіння норвезькою мовою.

З 1 квітня 2022 року українцям дозволено працювати в Нідерландах без дозволу на роботу (*tewerkstellings vergunning*), але поки що вони не мають права здійснювати підприємницьку діяльність. Роботодавці повинні якнайшвидше повідомити Агентство зі страхування працівників (UWV) про те, що вони працевлаштували українського біженця. Українці на момент початку роботи повинні мати медичну страховку²⁶.

Розробляються єдині стандарти підтримки дітей, їхній належний захист, доступ до освітніх та медичних послуг. Так, станом на початок травня до німецьких шкіл зараховані понад 90 тисяч українських дітей. Спрощено умови вступу у вищі навчальні заклади для випускників з України, які приїхали до ФРН через війну. Нововведення стосуються й тих, хто розпочав навчання в українському ЗВО, але через війну не закінчив перший курс. Фінські та литовські ЗВО пропонують місця та надають гранти українським студентам, які перервали навчання в Україні, а участь в англійських програмах для них є безоплатною, як і житло.

Встановлюючи права, обов'язки та порядок їх реалізації, правові акти держав не є єдиними інструментом, який безпосередньо визначає зміст політики в сфері інтеграції переміщених осіб у суспільство. Розробляються програми, які передбачають забезпечення прав осіб,

²⁵ <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/29/684847/>

²⁶ THE NETHERLANDS IMMIGRATION AND TRAVEL REQUIREMENTS FOR REFUGEES FROM UKRAINE. URL: <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-refugee-immigration-and-travel-requirements/netherlands>

розбудову пунктів тимчасового утримання, заходи з формування толерантного ставлення до переміщених осіб у суспільстві, допомогу у вивченні мови та законодавства країни перебування, а також створення умов для збереження культурної самобутності. Ці програми містять комплекс заходів і охоплюють всі основні сфери життя суспільства - від економіки до освіти і культури, обов'язково передбачають курси громадянської інтеграції, що включають у себе вивчення мови, ознайомлення з історією та культурою приймаючого суспільства, формування соціальної компетенції - вміння орієнтуватися у великому місті (користуватися громадським транспортом, банківською картою тощо)²⁷.

Проблеми й небезпеки вимушених переміщень. Варто зауважити, що не завжди умови життя, матеріальне забезпечення, доступ до медичних послуг мають належний рівень. Найактуальнішою є проблема житла. За даними опитування у Словаччині, жити в родичів планували 10 % біженців, 9 % - у знайомих, 9 % розраховували винаймати житло за власні кошти, проте більшість жодного певного помешкання не мали²⁸.

Крім того, більшість людей через війну опинилися у ситуації раптової бідності. Так, перетинаючи кордон та відповідаючи на запитання, чи отримували вони будь-яку допомогу: 53,5% респондентів відповіли, що отримали допомогу від волонтерських організацій, 45% - від пересічних громадян, з якими до цього не були знайомі, 41% - від родичів, знайомих, друзів, 27% - від державних органів, 9% - від релігійних організацій, 7% - від підприємств, приватних підприємців (у тому числі за місцем роботи), 2% - від закордонних фондів, установ, посольств, консульств інших країн. 21% опитаних відповіли, що не отримували жодної допомоги²⁹.

При цьому опитування польської агенції EWL³⁰ засвідчує: серед українців, які знайшли прихисток у Польщі, лише 20 % мають дистанційну роботу в Україні та засоби для існування. Оскільки переважна більшість біженців - жінки, значна частина з яких опікується

²⁷ Koslowski R. European Union Migration Regime, Established and Emergent //Challenge to the nation-state: Immigration in the Western Europe a. the U.S. / Ed. by Joppke Chr. - Oxford: Oxford Univ. press, 1998. - P. 153- 190

²⁸ Updated displacement survey: Ukrainian refugees and third-country nationals URL: <https://data.unwomen.org/publications/updated-displacement-survey-ukrainian-refugees>

²⁹ URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/79-bizhenciv-planuyut-povernutisya-v-ukrayinu-pislya-viyni--rezultati-opituvannya.html>

³⁰Українські біженці в Польщі: як живуть та чи збираються повертатися URL: <https://mind.ua/publications/20239632-ukravinski-bizhenci-v-polshchi-yak-zhivut-ta-chi-zbirayutsya-povertatisya>

малолітніми дітьми, має брак знань державних мов країн перебування, що доволі обмежує їхні можливості працевлаштування. У зв'язку з цим може поширитися неформальна зайнятість, що підвищить ризик експлуатації та порушення трудових прав, актуалізує небезпеку торгівлі людьми.

Країни ЄС приділяють увагу запобіганню експлуатації біженців, що особливо важливо, оскільки переважна частина з них – жінки та діти. Виконавчий директор європейської прикордонної агенції FRONTEX заявив, що має інформацію про злочинців, які шукають жертв серед переселенців³¹. Тому переміщених з України просять у пошуках житла спілкуватися лише з офіційними особами, нікому не віддавати свої документи, не погоджуватися на сумнівну роботу, працювати лише за трудовою угодою тощо.

Відсутність кількісних показників або чітких якісних критеріїв для попереднього визначення можливостей прийому кожної держави не сприяють практичній реалізації механізму солідарного розподілу масового напливу переміщених осіб, яким надається тимчасовий захист, що впливає на рівень забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають у режимі тимчасового захисту.

Крім того, спостерігається збільшення фінансового тиску на бюджет держав/кожного європейця, що одночасно зумовлено як доволі різкими змінами/трансформацією політики у сфері безпеки енергетичної та продовольчої, так і рівнем забезпеченням прав та свобод українських громадян, що отримують тимчасовий захист.

У сучасних складних умовах можливості нашої держави щодо захисту інтересів громадян за кордоном обмежені. Разом з тим масова присутність громадян України за кордоном вимагає, щоб під час дипломатичних контактів з представниками органів влади країн перебування порушувалися питання про захист прав і свобод українців, які отримали тимчасовий захист.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 425 від 9 квітня 2022 року утворено тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України – робочу групу щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи, до складу якої увійшли представники законодавчої та виконавчої гілок державної влади .

³¹ Frontex Director Raises Concerns About Human Trafficking Due to War in Ukraine URL: <https://www.schengenvisainfo.com/news/frontex-director-raises-concerns-about-human-trafficking-due-to-war-in-ukraine/>

Відповідно до Положення про робочу групу її основні завдання становлять: забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав - членів ЄС та інших держав як переміщені особи, та створення у найкоротший строк всіх необхідних умов для їх повернення на територію України; визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав і свобод громадян України.

Отже, задля ефективної діяльності названої вище Робочої групи потрібно формування чіткого політико-правового механізму її участі або здійснення нею впливу на прийняття правових актів, що стосуються забезпечення прав і свобод громадян України, які отримали на території держав-членів ЄС тимчасовий захист. Врахуванню має підлягати наявність різниці між національними системами права.

Ризики тривалого перебування громадян України у режимі тимчасового захисту в країнах ЄС. За три місяці вимушено залишили свої домівки понад 25% населення України. Швидкість і масштаби вимушеного переселення під час цієї кризи є безпрецедентними.

Перспективи переміщених осіб залежать, безумовно, не лише від політики країн перебування, а й передусім від ситуації в Україні - скільки триватиме небезпека, як швидко відновлюватиметься країна. Наразі здебільшого люди планують повернутися додому. Це - насамперед жінки з дітьми, чоловіки, особи, чий батьки залишилися вдома. Так, 79% біженців планують повернутися в Україну після закінчення війни, 10% - не планують, 11% - вагалися з відповіддю. У бік постійного життя поза межами України схилиються ті, хто має родичів за кордоном, хто виїхав до віддалених держав, хто завдяки професійним знанням і кваліфікації може знайти гідну роботу й забезпечити собі належний рівень життя. Низькою є також ймовірність повернення молоді, яка й далі навчатиметься за кордоном. Втім, зі збільшенням тривалості перебування за кордоном частка неповерненців зростатиме.

Деякі країни зацікавлені в поповненні своїх людських ресурсів і створюють умови для закріплення на їх території певних категорій переміщених. Ухвалені на національному рівні рішення демонструють такі прагнення. У Болгарії етнічні болгари зможуть одразу отримати не притулок, а повноцінні національні документи. Привілеї під час працевлаштування в Угорщині матимуть біженці з угорським корінням, носії угорської мови. Понад те, угорський уряд заявив про зацікавленість в українцях, які планують тривале перебування в

Угорщині. Роботодавці таких працівників отримуватимуть від влади щомісячну грошову винагороду³².

Для захисту прав наших громадян важливими є інформаційна підтримка та юридичні консультації. Для збереження переселенців, як частини української нації, доцільно докладати зусиль для підтримки культурних та інформаційних потреб українських громадян у країнах перебування³³. Необхідно створювати освітні портали із навчальними матеріалами українською, формувати мережі українськомовних психологів і психіатрів для надання психологічної допомоги біженцям.

Пропозиції до Рекомендацій комітетських слухань:

1. Дотримання коректної термінології. Доцільно оперувати терміном «переміщені особи», згідно з Директивою 2001/55/ЄС, а не «тимчасово переміщені особи», коли обговорюється питання тих, хто виїхав з України внаслідок збройної агресії РФ та отримав тимчасовий захист у зарубіжних країнах.

Крім цього, постає питання щодо некоректності визначення одним з основних завдань Робочої групи «удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав - членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи», а одним з напрямів її діяльності відповідно до покладених на неї завдань – «участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів щодо забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав - членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи;»³⁴. Варто взяти до уваги, що обсяг прав та свобод українських громадян, які отримали тимчасовий захист, унормовується національним законодавством держави, де відповідний статус отримано.

2. Забезпечення безкоштовного телефонного зв'язку для українських громадян, що отримали тимчасовий захист, через скасування роумінгу.

3. Забезпечення права на освіту дітей українських громадян, що отримали тимчасовий захист, через формування на час дії в ЄС

³² Employers of Ukraine Refugees to Get Gov't Support URL: <https://hungarytoday.hu/hungary-ukrainian-refugees-work-jobs-employment-szijjarto/>

³³ Updated displacement survey: Ukrainian refugees and third-country nationals URL: <https://moldova.un.org/en/176999-updated-displacement-survey-ukrainian->

³⁴ Частина третя статті 3, частина третя статті 4. Положення про робочу групу щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав - членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України №425 від 09.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-2022-%D0%BF#Text>.

періоду активації Директиви 2001/55/ЄС класів з українською мовою навчання та максимально наближеним до шкіл в Україні переліком дисциплін, що викладатимуться.

4. Підвищення ефективності комунікаційної політики органів державної влади (міністерств, наприклад) та дипломатичних установ України з українцями, які отримали тимчасовий захист, щодо можливостей реалізації ними своїх прав та свобод: найактуальнішою наразі є інформація профілактичного характеру для протидії дискримінації українських громадян, а також, зокрема про особливості вступної кампанії до ЗВО України, про уникнення подвійного оподаткування у доступному для широкої аудиторії форматі.

5. Розглянути можливість сприяння наданню права на використання українськими громадянами, що отримали тимчасовий захист, міжнародного посвідчення водія, а також документів, що видані в Україні на підтвердження права власності на автомобіль.

Розширення співпраці дипломатичних установ України з органами державної влади у відповідних країнах, з урахуванням правового статусу цих установ та національного законодавства зарубіжних країн, щодо оформлення документів для отримання українськими громадянами тимчасового захисту та реалізації ними відповідних прав і свобод. Так, під час заповнення численних відповідних анкет, формулярів тощо для отримання тимчасового захисту та реалізації ними відповідних прав і свобод виникають суттєві труднощі щодо розуміння текстів-запитань (зокрема, особливості юридичної термінології, специфіка назв правових актів у формі абревіатур). Отже, наші громадяни потребують фахового українського перекладу певних частин документів названого вище виду. Наприклад, розміщення означених запитань у відповідних документах державною мовою країни-перебування та меншим шрифтом – українською. Разом з тим, відповіді на запитання звісно заповнюються лише державною мовою країни перебування.

*Інститут законодавства
Верховної Ради України*

Виконавці

Гуменюк І.О., Телькінен Т.Е.

Інформаційно-аналітичні матеріали та пропозиції до проекту рекомендацій (за результатами слухань, що відбудуться у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів на тему **«Захист прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи, внаслідок збройної агресії Російської Федерації»**)

План-проспект

1. Інформаційно-аналітичний огляд існуючого нормативно-правового забезпечення та заходів підтримки громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи, внаслідок збройної агресії Російської Федерації

Вступ

В результаті військової агресії з боку РФ, починаючи з 24 лютого 2022 року майже третина населення України покинула свої домівки, перемістилася в центральні та західні регіони країни, виїхала за кордон. За даними ООН, за три місяці війни виїхали до ЄС та інших країн світу більше 6,8 млн. громадян України. Всього за даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, з України за кордон, станом на 29 травня 2022 року, виїхало 6,8 млн. осіб. Більшість із них перемістилася до Польщі – 3,6 млн. осіб, до Румунії виїхали понад 989 тис. осіб (станом на 27 травня 2022 р.), до Угорщини – 682 тис. осіб, до Словаччини – 461 тис. осіб, до Молдови – 479,5 тис. осіб. На території країни-агресора, за офіційними даними, перебувають 971,1 тис. біженців з України, ще 30 тис. осіб – на території Білорусі¹.

Потрібно, однак, підкреслити, що дані, які наводяться УВКБ ООН, сформовано відповідно до інформації урядів про перетини кордонів. Вони не враховують зворотних переміщень, які з кінця квітня чисельно переважають обсяги виїзду за кордон. За даними Міністерства внутрішніх справ України з початку війни станом на 30 травня 2022 р. зафіксовано 4,8 млн. перетинів громадянами кордону країни у напрямку на в'їзд². Цифра повернення, яка наводиться ООН, є меншою – 2,2 млн. перетинів, однак теж значна³.

Дані ООН також не відображають переїзди українців із суміжних держав до інших країн ЄС та світу (Великої Британії, США, Канади тощо). До Польщі, як зазначалося, виїхали 3,6 млн. українців, проте, за оцінками польських експертів, наразі в країні перебувають від 2,3 до 2,6 млн. осіб, решта перемістилися до інших держав, або повернулися на Батьківщину.

¹ Сайт УВКБ ООН. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення 01.06.2022 р.)

² <https://espreso.tv/do-ukraini-vzhe-povernulisya-48-mln-bizhentsiv-mvs>

³ Refugees fleeing Ukraine (since 24 February 2022). The United Nations High Commissioner for Refugees website. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 25.05.2022).

Причому частина громадян України, які нині перебувають на території Польщі, прибули сюди ще до початку війни. Станом на 15 травня понад 1 млн. українців отримали польський ідентифікаційний номер соціального страхування (PESEL), що дає право на легальне перебування в країні протягом 18 місяців (відповідно до законодавства, реєстрація українських біженців війни тривала до кінця травня).

У складі тимчасово переміщених осіб, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав, переважають жінки з дітьми, люди похилого віку, особи з інвалідністю. Так, серед громадян, які отримали ідентифікаційний номер в Польщі, 47,9% становлять діти до 18 років, 44,9% - жінки 18-65 років, 3,8 % чоловіки 18-65 років, 3,4% – особи старше 65 років⁴. Це потребує посилення уваги до забезпечення захисту прав і свобод громадян України, які перебувають за кордоном.

Серед найбільш серйозних проблемних питань, ризиків та викликів, які виникають в результаті тимчасового перебування громадян України за кордоном, слід виокремити:

- забезпечення адекватного соціального захисту (отримання соціальних виплат, покращення умов проживання, соціальна підтримка сімей з дітьми);
- удосконалення нормативно-правового забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав;
- сприяння працевлаштуванню, створення умов для підтвердження навичок та професійних кваліфікацій для знаходження роботи;
- забезпечення доступу до освіти, зокрема надання освітніх послуг українською мовою;
- застосування превентивних заходів з протидії торгівлі людьми;
- вирішення проблем з документальним підтвердженням громадянства України (відсутність або закінчення термінів дії закордонних паспортів), родинних зв'язків, отриманої освіти та права власності на майно;
- налагодження обліку користувачів тимчасового притулку за кордоном шляхом обміну інформацією з компетентними органами країн перебування та накопичення та аналізу відповідної інформації дипломатичними представництвами України;
- забезпечення доступності мобільного зв'язку, інтернет-послуг).

Нормативно-правове забезпечення захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені

Для мінімізації вищезазначених ризиків та викликів доцільно проаналізувати нормативно-правові засади забезпечення захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав – членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи.

⁴ <https://notesfrompoland.com/2022/05/11/how-many-ukrainian-refugees-are-there-really-in-poland-and-who-are-they/>

Україна. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 р. № 264 «Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України»⁵ спрямована на покращення організації виїзду дітей, в тому числі дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, за межі України. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 2022 р. № 383 «Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України»⁶ визначає порядок перетину державного кордону особами з інвалідністю (зокрема, дітьми) або іншими особами, які потребують постійного догляду.

Згідно постанові Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2022 р. № 425 «Про утворення робочої групи щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав – членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи»⁷, затверджено склад та визначено основні завдання робочої групи, зокрема: забезпечення прав і свобод громадян України; створення у найкоротший строк всіх необхідних умов для їх повернення на територію України; визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань; удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення прав і свобод громадян України. Ці нормативно-правові акти спрямовані на забезпечення системного підходу до вирішення проблемних питань.

Європейський Союз. Європейський Союз ухвалив рішення про надання тимчасового захисту громадянам України та членам їхніх сімей, які проживали в Україні до 24 лютого 2022 року та були змушені покинути Україну через війну. 4 березня 2022 р. в Євросоюзі активували Директиву про тимчасовий захист (ДТЗ) 2001 року⁸. Вона спрямована на негайне надання колективного захисту громадян третіх країн, змушених масово рятуватися на території ЄС від війни або порушень прав людини, оскільки в умовах раптового прибуття численних біженців здійснення стандартної процедури надання притулку, яка передбачає індивідуальний розгляд окремих заяв, проблематичне. Тимчасовий захист надається на рік з можливістю продовження на строк до трьох років залежно від безпекової ситуації в країні походження. Він передбачає право на перебування, працевлаштування, медичну та соціальну допомогу, освіту для дітей.

З метою покращення нормативно-правового забезпечення захисту прав та свобод громадян України, які тимчасово перебувають на території держав - членів ЄС, Європейською Комісією, Радою Міністрів внутрішніх справ 28

⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264-2022-%D0%BF#Text>

⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2022-%D0%BF#Text>

⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-2022-%D0%BF#n31>

⁸ Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof
Official Journal L 212 . 07/08/2001 P. 0012 - 0023

березня 2022 року було прийнято План Європейської Комісії «Щодо посилення європейської координації стосовно прийому людей, які тікають від війни з України» з 10 пунктів (The 10-Point Plan. For stronger European coordination on welcoming people fleeing the war from Ukraine)⁹. Зокрема, це передбачає створення єдиної платформи для реєстрації та визначення можливостей прийому громадян України (жінок з дітьми, осіб з інвалідністю); створення транспортних та інформаційних центрів; розроблення національних планів дій у надзвичайних ситуаціях; запобігання торгівлі людьми та надання допомоги потерпілим.

Рада ЄС ухвалила регуляторні правила щодо реалізації програми «Регіональні дії для біженців в Європі» (CARE), із додатками, що регулюють управління невикористаними ресурсами періоду 2014-2020 років в рамках Європейського структурного та інвестиційного фонду (ESIF), а також Фонду європейської допомоги найбільш нужденним (FEAD). Відповідно до нових правил, країни ЄС зможуть додатково використати до 9,5 млрд. євро у рамках програми цивільного захисту ЄС REACT-EU на 2022 рік, на додаток до невикористаних фондів регіонального розвитку у бюджетний період 2014-2020 років. Загальна сума в рамках цих фінансових ініціатив, яку національні уряди можуть спрямувати на допомогу біженцям з України, становить 17 млрд євро¹⁰. Зокрема, за даними Єврокомісії, бюджет Європейського Союзу на 2021-2027 роки передбачає виділення суми у 400 мільярдів євро на програми регіонального розвитку, ще близько 100 мільярдів євро для цих програм надають країни-члени¹¹.

Для комплексного реагування та вжиття заходів для підтримки зусиль країн щодо захисту та допомоги біженцям, які прибувають з України, був розроблений Міжвідомчий регіональний план реагування на потреби біженців з України МРПР (Regional Refugee Response Plan)¹², за участю 12 партнерів (агенцій ООН, національних та міжнародних неурядових організацій, у співпраці із зацікавленими урядами приймаючих країн, зокрема: Польщі, Республіки Молдова, Румунії, Угорщини, Словаччини та інших країн).

⁹ https://ec.europa.eu/home-affairs/10-point-plan-stronger-european-coordination-welcoming-people-fleeing-war-ukraine_en

¹⁰ https://mind-ua.cdn.ampproject.org/v/s/mind.ua/news/amp/20239100-es-pererospodilil-17-mlrd-evro-fondiv-dlya-dopomogi-bizhencyam-z-ukrayini?amp_gsa=1&_js_v=a9&usqp=mq331AQKKAFAQrABIIACAw%3D%3D#amp_tf=%D0%94%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%BE%3A%20%251%24s&aoh=16537655089134&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&share=https%3A%2F%2Fmind.ua%2Fnews%2F20239100-es-pererospodilil-17-mlrd-evro-fondiv-dlya-dopomogi-bizhencyam-z-ukrayini

¹¹ https://www.ukrinform.ua.cdn.ampproject.org/v/s/www.ukrinform.ua/amp/rubric-uarazom/3433244-es-dopomagatime-ukrainskim-bizencam-doki-voni-ne-zmozut-povernutisa-dodomu.html?amp_gsa=1&_js_v=a9&usqp=mq331AQKKAFAQrABIIACAw%3D%3D#amp_tf=%D0%94%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%BE%3A%20%251%24s&aoh=16537655089134&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&share=https%3A%2F%2Fwww.ukrinform.ua%2Frubric-uarazom%2F3433244-es-dopomagatime-ukrainskim-bizencam-doki-voni-ne-zmozut-povernutisa-dodomu.html

¹² <https://reporting.unhcr.org/ukraine-situation-rrp-summary>

Основні пріоритети Міжвідомчого регіонального плану реагування на потреби громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав:

- порядок реєстрації; інформування тимчасово переміщених осіб щодо прав, можливості отримання допомоги (у грошовій та натуральній формах); забезпечення доступу до послуг (харчування, проживання, охорона здоров'я, освіта, засоби існування та інклюзія, логістика, зв'язок);

- захист дітей, сімей з дітьми (забезпечення інклюзії, соціальної згуртованості та стратегії інтеграції в освітнє середовище);

- протидія гендерному насильству; торгівлі людьми; надання психосоціальної підтримки.

Умови надання тимчасового захисту громадянам України, які перебувають на території держав-членів ЄС, мають бути не гіршими, ніж це визначає Директива про тимчасовий захист, проте кожна з країн розробляла свої правила та процедури відповідно до наявних адміністративних практик, інституційних та фінансових можливостей.

Польща (довідково: станом на 29 травня 2022 року до Польщі прибуло 3,6 млн. українців):

- створення онлайн-інформаційної платформи PomagamUkraine з інформацією про соціальний захист, наявні ресурси, доступне житло; Blue Dots;

- можливість отримання фінансової допомоги: одноразова фінансова допомога у розмірі 300 злотих (для зареєстрованих у системі PESEL); сімейна допомога (500 злотих щомісяця на кожну дитину до 18 років); Dobry Start (одноразова фінансова допомога тим, хто навчається, у розмірі 300 злотих), сімейний капітал опікунчий (Rodzinny Kapitał Opiekunczy) у розмірі 12 тисяч злотих (по 500 злотих протягом 24 місяців, або по 1 000 злотих протягом року); фінансова допомога у розмірі 700 злотих на першу особу та 600 злотих на наступних чотирьох членів сім'ї (у рамках допомоги Верховного комісара ООН у справах біженців) протягом мінімум 3 місяців; фінансова допомога Міжнародного Комітету Порятунку (IRC) у розмірі 710 злотих на одну особу та по 610 злотих за кожного члена сім'ї щомісячно, протягом трьох місяців; можливість отримання матеріальної підтримки (покриття витрат на лікування, реабілітацію, ліки, талони на харчування, придбання одягу і засобів особистої гігієни);

- медичне обслуговування (можливість отримання ліків за заниженими цінами; використання мовних додатків LikaPL для полегшення надання медичної консультації громадянам України;

- можливість отримання безкоштовної допомоги від повітового / воєводського бюро зайнятості; працевлаштування (право здійснювати професійну діяльність лікаря; працювати викладачами університетів / науковими співробітниками (з можливістю соціального та медичного страхування);

- доступ до освіти: можливість подання студентами заявки на вступ / або продовження навчання в університетах Польщі (для біженців – безоплатне, за

виключенням медичних професій); запиту на отримання стипендії, субсидії, студентського кредиту;

- підтримка дітей із груп ризику та дітей з обмеженими можливостями; фінансова допомога на перебування дітей в яслах, дитячому клубі або на послуги няні, у розмірі 400 злотих;

- безкоштовна психологічна допомога для студентів (проект «Зона комфорту PSRP»);

- протидія торгівлі людьми¹³.

Угорщина (довідково: станом на 29 травня 2022 року перебувало понад 682 тисяч осіб з України):

- координація питань надання тимчасового житла та проживання, харчування Міністерством внутрішніх справ, Генеральним директором з ліквідації наслідків стихійних лих;

- можливість отримання щомісячної фінансової допомоги на проживання: у розмірі 22 800 угорських форинтів; дітям – 13 700 угорських форинтів;

- можливість працевлаштування: за деякими професіями (без спеціального дозволу) або отримання дозволу на роботу на пільгових умовах;

- забезпечення доступу до освіти, ясел та дитячих садків для дітей (надання разової грошової допомоги, якщо дитина ходить до школи; допомога соціальних служб для підтримки сімей та дітей із груп ризику, дітей з інвалідністю; надання національних стипендій для отримання допомоги (Програма Hungaricum; безкоштовні мовні програми);

- безкоштовний переклад особистих документів;

- знижка на транспортні подорожі¹⁴.

Румунія (довідково: станом на 27 травня 2022 року перебувало понад 989 тисяч осіб з України):

- розроблення урядового плану дій (комплекс заходів щодо гарантування доступу до прав та послуг);

- створення онлайн-інформаційної платформи Doromoha.org з інформацією про захист, наявні ресурси, доступне житло (україномовний контент);

- можливість отримання фінансової допомоги у розмірі 15 RON на особу / на день;

- отримання доступу до ринку праці після закінчення 3-х місячного періоду з дати подання заяви про надання притулку;

- забезпечення доступності освіти для дітей, права на проживання та харчування під час навчання;

- отримання безкоштовної первинної медичної допомоги та лікування; включення до загальнодержавних програм охорони здоров'я;

- можливість перебування в центрах процедур та розміщення шукачів притулку¹⁵.

¹³ <https://www.gov.pl/web/udsc/ukraina---ua>

¹⁴ <https://menedek.hu/en/news/what-will-happen-people-fleeing-ukraine>

¹⁵ <https://romania.iom.int/news/useful-information-people-entering-romania-ukraine>

Словаччина (довідково: станом на 29 травня 2022 року перебувало понад 461 тисяч осіб з України):

- можливість отримання фінансової допомоги: фінансова допомога на кожну дитину (280 євро на місяць); допомога на оплату перебування у закладах освіти (80 євро на місяць); одноразова фінансова допомога по догляду за дітьми (830 євро на місяць); фінансова допомога у розмірі 380 євро у місяць (у рамках допомоги Верховного комісара ООН у справах біженців та Міжнародного Комітету Червоного Хреста) протягом трьох місяців;

- можливість працевлаштування (пошук вакансій за допомогою служби зайнятості);

- доступ до освіти: можливість подання студентами заявки на вступ / або продовження навчання в університетах; відвідування дитячих садків, шкіл;

- медичне обслуговування (можливість отримання ліків; отримання першочергової медичної допомоги громадянами України);

- протидія торгівлі людьми¹⁶.

Німеччина (довідково: станом на 3 травня 2022 федеральна поліція зареєструвала в Німеччині понад 400,6 тисяч осіб з України, переважно жінок, дітей та літніх людей. Кількість дітей та молоді, які виїхали з України через війну та були прийняті до шкіл у Німеччині, значно зросла до майже 92 тисяч осіб¹⁷):

- отримання дозволу на працевлаштування (пошук вакансій за допомогою федеральної агенції з працевлаштування, мінімальна зайнятість-місячна заробітна плата не повинна перевищувати 450 євро, або зайнятість обмежена трьома місяцями чи 70 робочими днями на рік); особливі процедури допуску для певних професій (медичні працівники);

- підтвердження кваліфікації в консультаційних центрах з визнання та кваліфікації в рамках програми «Інтеграція через кваліфікацію (IQ)»;

- можливість отримання дозволу на роботу та проходження професійного навчання (з відповідним фінансуванням);

- медичне обслуговування (можливість отримання ліків; отримання першочергової медичної допомоги громадянами України);

- фінансова підтримка наукових досліджень, українським дослідним установам для проведення досліджень у спільних проектах;

- доступ до освіти: можливість подання студентами заявки на вступ / або продовження навчання в університетах; відвідування дитячих садків, шкіл;

- мовні курси для тимчасово переміщених осіб;

- протидія торгівлі людьми¹⁸.

Подібний до того, який визначено Директивою про тимчасовий захист ЄС, порядок надання допомоги українцям, постраждалим від війни,

¹⁶ <https://ua.gov.sk/>

¹⁷ <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/3/686574>

¹⁸ <https://www.germany4ukraine.de/hilfeportal-ua/%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0-%D1%82%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

розроблено в Данії, хоча вона до ДТЗ не приєдналася, а також інших країнах, які не є членами Євросоюзу, зокрема у Великій Британії, Швейцарії, Туреччині. Спеціальні програми прийняття вимушених мігрантів з України діють у США, Канаді, Австралії, Японії, Бразилії та інших країнах світу.

Пропозиції до проекту рекомендацій, які планується схвалити за результатами слухань у Комітеті соціальної політики та захисту прав ветеранів:

Виходячи з вищенаведеного, пропонується реалізувати наступні заходи:

I. Щодо перебування громадян України в країнах ЄС та інших країнах перебування

- порушувати при міждержавних контактах питання щодо надання першочергової допомоги особам, евакуйованим з районів бойових дій, окупованих територій, тим, що зазнали травм та поранень, втратили житло, іншим вразливим групам осіб;
- активно пропагувати необхідність постановки на консульський облік вимушених мігрантів через засоби масової інформації, веб-сайти державних установ, заохочувати біженців до контактів з дипломатичними установами України за кордоном, залучити до цієї роботи організації діаспори, спростити процедури доступу до посольств та консульств, постановки на консульський облік, посилити спроможність українських дипломатичних представництв в країнах, де перебуває найбільше біженців;
- налагодити тісні контакти української сторони з відповідальними за облік та надання допомоги відомствами зарубіжних країн, забезпечення постійного обміну інформацією;
- **Міністерству зовнішніх справ України:** створити реєстр осіб, які, наразі, знаходяться за кордоном, зокрема, на території ЄС, на основі даних про консульський облік, для надання їм правової, організаційної та матеріальної підтримки;

II. Щодо системної підтримки громадян України в країнах ЄС та інших країнах перебування

- налагодити співпрацю та постійний обмін інформацією щодо проблем та потреб вимушених мігрантів з України з недержавними та волонтерськими організаціями країн перебування, які надають їм підтримку;
- надавати дієве дипломатичне та організаційне сприяння організаціям української діаспори у справі організації суспільно-культурного життя прибулих українців, української освіти дітей, підтримки осіб, що перебувають у важкій життєвій ситуації, збору гуманітарної допомоги для України тощо;
- порушувати питання у переговорах з країнами перебування щодо спрощення процедур визнання освіти та кваліфікації вимушених мігрантів з України, створення механізмів сприяння їхньому працевлаштуванню;

- сприяти працевлаштуванню українських педагогів / викладачів з метою забезпечення освітнього процесу дітям з України у країнах ЄС.

Досвід Німеччини: Федеральні землі отримали сотні заяв на працевлаштування від українських вчителів. Приміром, у Баварії найняли 200 освітян зі знанням української мови, у Саксонії – 122, в Берліні було найнято 30 українських учителів, у Гамбурзі працевлаштували 23 освітян з українською, у Шлезвіг-Гольштейні – 23, у Нижній Саксонії – 15, у Саксонії – Ангальт – 8. За попередніми даними, у Німеччині наразі навчається 61 тисяча українських школярів. Очікується, що в середньостроковій перспективі число школярів-біженців з України до Німеччини зросте до 400 тисяч. Якщо ці прогнози справдяться, то для забезпечення навчання для цих школярів у невеликих групах знадобиться до 24 тисяч освітян. Також, за інформацією видання Deutsche Welle, Єврокомісія створить освітній портал, на якому хоче зібрати всі навчальні матеріали українською мовою. Європейські чиновники також організують обмін кращим досвідом між країнами ЄС стосовно забезпечення освіти дітям з України

- посилити інформування громадян України, тимчасово переміщених у зарубіжні країни, про їхні права та обов'язки, безпеку потрапляння у ситуацію торгівлі людьми та необхідні дії для її уникнення, можливості та необхідні контакти для отримання правових консультацій та допомоги від офіційних органів та неурядових організацій як в країні перебування, так і в Україні;

- звернутися до урядів зарубіжних країн, які прихистили українців, з проханням залишити безкоштовний або запровадити пільговий проїзд для біженців, які повертаються на Батьківщину;

- *Державному центру зайнятості України:* надавати інформаційну підтримку громадянам України, які бажають працевлаштуватися у країнах ЄС, співпрацювати в цьому питанні з суб'єктами підприємницької діяльності, які надають відповідні послуги, оскільки вимушені мігранти часто не володіють мовою країни перебування та необхідними навичками для користування мережею інтернет;

III. *Щодо створення умов для повернення та реінтеграції українських біженців та задіяння їх людського капіталу для повоєнного відновлення України*

- розпочати підготовку цільової програми реінтеграції українських біженців в Україну, яка включатиме положення щодо розробки програм працевлаштування реінтегрованих українців; впорядкування розселення осіб, які тимчасово не мають можливості повернутись в регіони свого постійного проживання; створення умов для прискороного тренінгового навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації, надання медичної та психологічної допомоги, влаштування дітей-поверненців до освітньо-виховних закладів тощо;

- **Міністерству громад та розвитку територій:** створити єдиний он-лайн портал, на якому розміщувати інформацію стосовно пропозицій надання безкоштовного або дешевого житла громадянами, установами та організаціями; наявності вільного житла, що перебуває в комунальній власності і може бути розподілене (тимчасово, з правом викупу, за умови трудового внеску в реконструкції тощо) серед біженців, які втратили житло і повертаються з-за кордону;

- враховуючи, що певна частина біженців виїхала з країни без необхідних документів і може у зв'язку із цим стикнутися з проблемами під час повернення на Батьківщину, удосконалити роботу консульських установ України за кордоном у частині прискорення та спрощення процедур видачі документів, які підтверджують громадянство України та є чинними для перетину державного кордону. Особливу увагу звернути на забезпечення документів, які уможливають повернення дітей, що опинилися за кордоном без супроводу батьків чи опікунів;

- розширити мережу установ та неурядових організацій та забезпечити координацію їх діяльності у частині надання правових консультацій та психологічної допомоги особам, які перебували в окупації, зоні бойових дій або під обстрілами (особливо йдеться про дітей);

- забезпечити активну взаємодію із зацікавленими державами перебування щодо спільної роботи над забезпеченням доступу громадян України до професійної освіти на території ЄС, їх навчання, підвищенню кваліфікації та перекваліфікації, отриманню нових спеціальностей, необхідних для повоєнного відновлення економіки України.

Інформаційно-аналітичні матеріали
на тему «Захист прав і свобод громадян України, які перебувають на територіях держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи, внаслідок збройної агресії російської федерації»

Захист прав і свобод громадян України, які внаслідок збройної агресії Російської Федерації перебувають на території держав-членів ЄС як тимчасово переміщені особи, відбувається відповідно до виконавчого рішення Ради ЄС 2022/382 від 4 березня 2022 року. Єврокомісія Європарламенту, Європейської Ради, Європейського економічного і соціального комітету та Комітету регіонів 8 березня 2022 року документом Com_2022_107 створила платформу «Європейська солідарність з біженцями та ті, хто рятується від війни в Україні» з метою координації оперативної реакції між державами-членами та мобілізації відповідних інструментів ЄС, а 21 березня документом C/2022/1806 було розроблено оперативні настанови щодо імплементації вищезазначеного Рішення Ради 2022/382.

Мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту визначає Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року. За тимчасовим захистом надається право захисту від торгівлі людьми, право на возз'єднання сім'ї, притулку, необхідної допомоги в частині соціального забезпечення, а за умови відсутності достатніх ресурсів - право на отримання засобів до існування, право на медичне обслуговування в частині невідкладної допомоги та лікування хвороби, а також допомоги особам з особливими потребами.

Особам віком до 18 років надається доступ до закладів освіти, обмежений державною системою освіти. Централізовано встановлені мінімальні стандарти (тобто визначені загальноєвропейськими директивами) є обов'язковими для кожної країни євроспільноти, проте держави-члени на місцях можуть розширити тимчасовий захист як за обсягом, так на додаткові категорії переміщених осіб. Централізовано притулок надає Фонд притулку, міграції та інтеграції, створений за Регламентом (ЄС) 2021/1147 Європейського Парламенту та Ради, на місцях – місцеві адміністрації. Централізоване фінансування заходів, передбачених Директивою 2001/55/ЄС, здійснює Європейський фонд у справах біженців, створений Рішенням 2000/596/ЄС, на місцях – місцеві адміністрації. Координацію адміністративних зусиль установ країн-членів ЄС здійснює Європейське агентство з питань притулку (EUAА). Тимчасовий захист припиняється, коли досягнуто максимальної тривалості, або у будь-який час за рішенням Ради. Захист прав і свобод тимчасово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації громадян України, які перебувають на території України, потребує аналогічних за повнотою та охопленням заходів законодавчої та виконавчої влади України.

Комісія на базі платформи «Європейська солідарність» збирає інформацію від органів влади України щодо форм захисту відповідно до законодавства України та документів, які українські органи влади видають особам, які користуються такими формами захисту. До переміщених осіб, що потребують тимчасового захисту, відносяться особи, які вимушено покинули місце проживання з районів збройного конфлікту (за переліком КМУ – територій, на яких ведуться/велися бойові дії або територій, тимчасово окупованих збройними формуваннями), які не можуть повернутися до безпечних умов та до регіону походження, який визначається на підставі дійсної посвідки на постійне проживання, виданої відповідно до українського законодавства. Статус переміщених осіб, що потребують тимчасового захисту, не відноситься до осіб, що перетнули кордон з метою здійснення туристичної подорожі, заробітчан (трудомих мігрантів), осіб, що перетнули кордон до 24.02.2022, що перетнули кордон після 24.02.2022 з територій поза вищезазначеним переліком КМУ, а також до деяких інших категорій осіб. Обмеження на перетин кордону під час воєнного стану мають представники силових структур, а також працівники, що забезпечують діяльність життєво - необхідних інфраструктур країни (транспортної, державних установ, енергетичної, житлово-комунальної, медичних закладів, тощо).

Уряд України почав реагувати на безпрецедентний вплив людей практично одразу після його початку. Постановою Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2022 р. № 425

утворено робочу групу щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав - членів ЄС та інших держав, як тимчасово переміщені особи, та затверджено відповідне положення щодо її діяльності. На першому її засіданні 18 квітня Міністр соціальної політики України Марина Лазебна наголосила про необхідність координації з країнами ЄС та іншими державами можливість для переміщених осіб, вказуючи, що залишатись податковими резидентами України, або принаймні, щоб за них сплачувались в Україну соціальні внески.

Слід зазначити, що виконавче рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 року та Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року відкриває переміщеним особам, що потребують тимчасового захисту, доступ до працевлаштування (та асоційованих із ним систем короткочасового соціального страхування), при цьому питання пенсійного забезпечення централізовано не врегульоване.

З юридичної точки зору у наших громадян є два варіанти – *отримати тимчасовий захист чи статус біженця*. Тимчасовий захист та Статус біженця є різними правовими категоріями, які мають різні юридичні наслідки. Особи, які перетинають кордон часто плутаються в термінах, здебільшого оперуючи поняттям «біженець» і тому, при зверненні за допомогою, можуть неправильно визначитись з категорією захисту, яку насправді хотіли б отримати в ЄС. Тимчасовий захист та біженство мають різне нормативне регулювання, різний порядок отримання та позбавлення, різне коло осіб і сфери застосування та в певній мірі схожі права, які надає кожен статус.

Тимчасовий захист. Головним документом, який регулює питання надання тимчасового захисту є Директива ЄС 2001/55/ЄС про тимчасовий захист, яка була прийнята в ЄС ще 20.07.2001 р. для забезпечення мінімальних стандартів надання тимчасового захисту у випадках масового напливу переміщених осіб. Проте вперше Директиву було активовано Рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04.03.2022 р. саме для українців. І таке рішення беззаперечно можна назвати безпрецедентним в історії ЄС. Головна мета Директиви полягає у послабленні тиску на національні системи надання прихистку та забезпечення переміщених осіб на території держав-членів ЄС такими гармонізованими правами як право на проживання, медичну допомогу і освіту, доступ до ринку праці та житла та ін. Але, надання тимчасового захисту не означає автоматичне отримання статусу біженця. В той же час особа, яка отримала тимчасовий захист, не позбавлена права отримати статус біженця в порядку, встановленому законодавством держави її перебування.

Право на отримання тимчасового захисту мають: громадяни України та члени їх сімей, переміщені 24.02.2022 р. та пізніше; особи без громадянства, громадяни третіх країн, які мали в Україні статус біженця, або еквівалентний захист та члени їх сімей, переміщені 24.02.2022 р. та пізніше; громадяни третіх країн, які на законних підставах проживали в Україні до 24.02.2022 р., зокрема на підставі чинного дозволу на постійне проживання, та наразі не можуть повернутись до країни свого громадянства (наприклад, білоруси).

Кожна держава-член ЄС на свій розсуд може надавати тимчасовий захист особам, які не підпадають під вказані категорії. Зокрема, в першу чергу мова йде про громадян України, які виїхали до ЄС до 24.02.2022 р. з різних причин (відпустки, відрядження, або ж тікаючи від можливої війни).

Статус біженця. Головними міжнародними документами, які регулюють питання біженства, є Женевська конвенція про статус біженців 1951 р., Нью - Йоркський протокол 1967 р. та Дублінська конвенція 1990 р. Відповідно до положень Конвенції про статус біженців 1951 р., біженцем є особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань. Дублінська конвенція 1990 р., в свою чергу, закріпила, що особа, може клопотати про отримання статусу біженця виключно в першій

безпечній країні, кордони якої вона перетнула. Враховуючи, закрите авіасполучення на території України, просити притулку особа може виключно в тих державах, які межують з Україною. Якщо ж особа перетне кордони кількох країн і попросить притулку у країні, яка не межує з Україною, її буде депортовано до держави, кордони якої з Україною вона перетнула вперше.

За отриманням статусу біженця може звернутись особа, яка: має обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, релігії, громадянства, політичних поглядів; знаходиться за межами країни своєї національної належності; не в змозі, або не бажає користуватися захистом своєї країни; або особа, яка не має громадянства, або знаходиться за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій або не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок побоювань переслідування.

Хоча критерії для надання тимчасового захисту та статусу біженця відрізняються, громадяни України та особи без громадянства, які відповідають описаним критеріям, можуть розраховувати на отримання в ЄС тимчасового захисту або статусу біженця.

Строки дії статусів. *Тимчасовий захист.* Згідно з Директивою 2001/55/ЄС термін тимчасового захисту становить один рік (до 04.03.2023 р.) та двічі може бути автоматично подовжений на шість місяців, якщо не зникнуть причини надання такого захисту, але максимум до одного року (до 04.03.2024 р.). При цьому Єврокомісія може запропонувати або продовження терміну ще на рік (до 04.03.2025 р.), або ж припинення тимчасового захисту у разі покращення ситуації в Україні, що означитиме можливість безпечного повернення її громадян. *Статус біженця* гарантує право безстрокового проживання на території відповідної держави, а строк на який видається посвідчення біженця відрізняється в різних країнах, хоча передбачає право поновлення на аналогічний строк. Статус біженця може бути відкликаний одразу, коли з'являються докази, які вказують на те, що є підстави для його перегляду. *Тимчасовий захист* є негайною і тимчасовою мірою, строк його дії є обмеженим, а захист буде припиненим по завершенню війни в Україні. При цьому строк, на який надається *статус біженця* є більш тривалим, а припинення війни в Україні не буде автоматичною підставою для його позбавлення.

Громадяни України отримують вищенаведені статуси за певним порядком. *Тимчасовий захист.* При перетині кордону держави-члена ЄС, державні органи відповідної країни повинні повідомити особу про її право на отримання тимчасового захисту. Процес отримання такого статусу є досить швидким та максимально спрощеним. Зокрема в Польщі цей процес включає подачу запити на отримання дозволу на проживання та реєстрацію даних особи, яка звернулася за відповідним захистом, а в Німеччині - реєстрацію особи в управлінні у справах біженців, отримання дозволу на проживання та реєстрацію в службах соціального захисту. В різних державах ЄС питаннями тимчасового захисту займаються різні органи (наприклад, адміністрації гміни у Польщі, органи поліції в Італії, державне управління у справах біженців - в Німеччині, міграційна служба - в Португалії). *Статус біженця.* Кожна держава самостійно встановлює на законодавчому рівні адміністративну процедуру отримання статусу біженця та систему органів, відповідальних за прийняття рішення про надання статусу біженця (наприклад, у Польщі така заява подається через прикордонну службу). Отримання статусу біженця передбачає проходження досить тривалої адміністративної процедури (від 6 місяців), яка розпочинається зі звернення особи з заявою про отримання статусу біженця до компетентного органу виключно тієї держави, кордон якої вона вперше перетнула. В кожній державі ЄС процедура розгляду заяви має свої особливості, як то, наприклад, вилучення паспорту особи до закінчення 6-ти місячного строку розгляду заяви, заборона працевлаштування протягом цього строку, заборона покидати державу перебування, а іноді навіть утримання під вартою, якщо неможливо встановити достовірну інформацію про особу.

Міри захисту прав осіб, які вимушено перебувають за кордоном. *Тимчасовий захист.* Згідно з Директивою 2001/55/ЄС в рамках тимчасового захисту особа отримує: право на проживання в країні, в якій вона звернулася за тимчасовим захистом; доступ до праці, який

можна отримати одразу з моменту звернення за отриманням захисту; доступ до житла; медичну допомогу; соціальну допомогу; доступ до освіти для дітей та підлітків.

Важливо знати, що перелічені права надаються особі хоч і на весь період дії тимчасового статусу, але тільки на території держави-члена ЄС, в якому отримано такий статус.

Статус біженця передбачає досить схоже коло прав, але головна різниця в тому, що не всі права стають доступними особі, яка перетнула кордон з моменту звернення з заявою про отримання статусу біженця. Так особі з відповідним статусом надається: житло (як правило, це спальне місце в центрі для біженців); безкоштовне харчування; медична допомога (обмежена); безкоштовний проїзд у громадському транспорті.

Тож з метою отримання доступу до всіх соціальних прав, які пропонують держави ЄС, краще звернутись за отриманням тимчасового захисту. В такому разі всі права та міри захисту будуть надані особі негайно, на відміну від заявника на отримання статусу біженця, який зможе скористатись більшою частиною прав тільки після отримання відповідного статусу, а отже - не раніше ніж через кілька місяців.

Ключові відмінності між статусами. Головна різниця в тому, що статус біженця - це індивідуальне, гарантоване міжнародними конвенціями право, тоді як право на тимчасовий захист є колективним, не передбачає звернення з індивідуальними заявами та проходження адміністративної процедури її розгляду. Тимчасовий захист можна отримати в будь-якій державі ЄС (крім Данії), тоді як статус біженця - тільки в тій державі, кордон якої особа перетнула вперше. Тобто на сьогодні - це сусідні з Україною держави. Працевлаштування для осіб, які попросили тимчасового захисту можливе з моменту звернення з відповідним запитом, тоді як для осіб, які звернулись за отриманням статусу біженця, недоступною є опція працевлаштування протягом 6 місяців з моменту подання заяви.

Отримавши тимчасовий захист особи можуть безперешкодно в будь-який час повернутись до держави громадянства, а також подорожувати державами ЄС протягом 90 днів. Особі, яка звернулась за отриманням статусу біженця, заборонено протягом 6-ти місяців, поки розглядається її заява, перетинати кордон держави перебування. При зверненні за отриманням статусу біженця, особа вимушена бути здати свій паспорт допоки не буде прийнято рішення про отримання статусу біженця. При тимчасовому захисті - паспорт не вилучається.

Тож якщо особа, яка перетинає кордон, має намір повернутись в Україну по закінченню військових дій, оптимальним варіантом для такої особи буде отримання тимчасового захисту, адже сама процедура є швидкою, а права, які вона гарантує надаються особі одразу з моменту звернення, на відміну від тривалої процедури оформлення статусу біженця. Якщо особа зацікавлена в негайному отриманні всіх соціальних прав та в терміновому поверненні на територію України по закінченню воєнних дій, при цьому не має наміру залишатись в ЄС, то оптимальним буде саме отримання тимчасового захисту. Якщо ж особа переслідує більш далекоглядні цілі, як то отримання права безстрокового проживання в країнах ЄС, тоді є сенс звернутись з заявою про отримання статусу біженця [1].

Щодо захисту українських біженців в розрізі країн.

Польща. Українці, які виїхали з України внаслідок російської агресії, прибули безпосередньо до Польщі, а потім заявили про намір залишитися в Польщі, матимуть право на законне перебування в Польщі протягом 18 місяців. Щоб отримати право на проживання, а також багато інших прав, послуг і переваг, пов'язаних з ним, їм потрібно буде подати заяву на присвоєння номера PESEL. Новий закон також поширюється на чоловіків/дружин громадян України, які не мають українського громадянства, але прибули до Польщі безпосередньо з України внаслідок війни. Відповідно до цього закону підприємства та фізичні особи, які надають допомогу біженцям з України у вигляді проживання та харчування, отримають грошову допомогу на термін до 60 днів у розмірі 1200 злотих на місяць (близько 250 євро).

Громадяни України, що тікають від війни, отримають повний доступ до польського ринку праці (отримання дозволу на роботу не вимагається) та польської системи охорони

здоров'я, а також отримують одноразову грошову допомогу у розмірі 300 злотих (63 євро) на особу. Діти з України матимуть право відвідувати польські школи на тих самих підставах, що й громадяни Польщі. Українські студенти вищих навчальних закладів матимуть можливість продовжити навчання у польських університетах. Українці матимуть право на соціальну допомогу, зокрема 500+ (500 злотих на дитину на місяць: приблизно 106 євро), 300+ (300 злотих на рік на шкільне приладдя: приблизно 63 євро), допомогу на догляд за сім'єю (за кожну другу та наступну дитину віком від 12 до 36 місяців, до максимальної суми 12 000 злотих на дитину: приблизно 2 553 євро), субсидії на дитячий садок, сімейні преференції та соціальну допомогу. Це важливо, оскільки більшість біженців з України нині - це жінки з дітьми.

Великобританія. Перебування у Великій Британії за програмами Homes for Ukraine та Ukraine Family Scheme, протягом шести місяців з моменту прибуття громадяни України мають подати свої біометричні дані – оцифроване зображення обличчя та відбитки пальців. Після цього українець отримає дозвіл на проживання протягом трьох років – це буде доказом імміграційного статусу. Для тих, хто має родичів-резидентів країни або місцевих громадян, відкрита програма Ukraine Family Scheme. Українці мають право безкоштовно подати на візу та скористатися усіма запропонованими послугами: проживання у Великій Британії, лікування, праця, навчання, інші пільги протягом 3-х років.

Для тих, у кого немає родичів у країні, є можливість пошуку спонсора, який надасть своє житло. У цьому разі необхідно подавати заявку за програмою Ukraine Sponsorship Scheme. Українська спонсорська схема дає змогу громадянам України та їхнім родичам приїхати до Великої Британії, якщо в них є спонсор за програмою – особа (спонсор), готова надати біженцям своє житло не менш ніж на 6 місяців. Участь у програмі безкоштовна. Ви зможете жити, працювати й навчатися у Великій Британії, а також отримувати доступ до державної грошової допомоги.

Права, гарантовані українцям за програмами: право на легальне перебування протягом 3 років; житло, надане спонсором мінімум на 6 місяців; право на роботу; доступ до Національної служби здоров'я; доступ до деяких соціальних виплат; доступ до шкіл.

Італія. Тимчасовий захист діє протягом одного року, починаючи з 1 березня 2022 року, з можливістю продовження ще на один рік (6+6 місяців). Проте, потрібно звернути увагу, що Італія та/або ЄС можуть припинити дію цієї схеми, якщо ситуація в Україні зміниться в позитивний бік. Тимчасовий захист надає право на отримання безкоштовної медичної допомоги. Для цього потрібно отримати код STP/ENI (тимчасово присутній іноземець/ незареєстрований європеець). Код STP/ENI надається у чітко визначених департаментах і містах. Процедура досить швидка і не вимагає багато часу. STP/ENI забезпечує доступ до невідкладної, необхідної та постійної амбулаторної та стаціонарної медичної допомоги при захворюваннях і травмах, а також призначення медичних препаратів в державних та акредитованих приватних медичних установах. Препарати надаються в аптеках безкоштовно за наявності відповідних медичних рецептів.

Для безкоштовного проїзду всередині країни на всіх видах громадського транспорту (автобус, метро, приміські поїзди) необхідно пред'явити індивідуальну регіональну картку STP/ENI. Муніципалітети Італії безкоштовно надають намети, готелі, приватне житло та місця в центрах прийому людей, які тікають з України. Італійський уряд додає 16 000 місць у існуючих центрах прийому людей, які втікають з України, де українцям нададуть житло, їжу, воду, одяг, притулок, юридичну та психологічну допомогу. Також громадяни України мають право на офіційне працевлаштування (але якщо українець почне працювати, держава може припинити виплачувати соціальні виплати). Українець має право на соціальні виплати. Потрібно звернутися до муніципалітету за місцем тимчасового проживання (соціальна виплата для дорослих - 300 євро, для дітей - 250 євро).

Щоб записати своїх дітей до школи, потрібно звернутися безпосередньо до найближчої школи або звернутися за допомогою до соціальних служб муніципалітету, де проживає

українець. Також Італія може покривати орендну плату в розмірі, пропорційному кількості людей, які там проживають, але не більше 450 євро на місяць.

Австрія. Тимчасове проживання надається громадянам України та членам їхніх сімей/чоловіку та дружині та особам, які мають право на захист в Україні (наприклад, визнані біженці), яким довелося тікати з України станом на 24 лютого 2022 року, а також громадянам України, які не можуть повернутися в Україну і які мали дійсний дозвіл на проживання в Австрії станом на 24 лютого 2022 року або все ще його мають. Право на тимчасове проживання в Австрії до 3 березня 2023 року автоматично продовжується двічі на термін до 6 місяців, якщо його не буде скасовано. Громадянин України має право на працевлаштування, але тільки після того, як BFA (Bundesamts für Fremdenwesen und Asyl) видає посвідчення переміщеної особи.

Доступ до медичної допомоги надається. Автоматична реєстрація на державне медичне страхування (ÖGK) під час подання заяви на посвідчення переміщеної особи. Діє до 31 грудня 2023 року. Таким особам буде надіслано за місцем зареєстрованого проживання електронну картку з номером соціального страхування, яку необхідно показати під час відвідування терапевта тощо. Соціальні виплати. Приватне житло: 215 євро на місяць для дорослих і 100 євро для неповнолітніх. Дотація на оренду 300 євро для сімей (2 особи+) і 150 євро для окремих осіб. Державне житло: Без харчування: 6 євро в день на особу; З харчуванням: 40 євро щомісячна допомога на особу. Як у випадку державного, так і у випадку приватного проживання: 200 євро на рік на шкільне приладдя і 150 євро на рік на одяг. Коли українці можуть переїхати до приватного житла, залежить від фінансових можливостей (надаються дотації на житло) та наявності житла. У будь-якому випадку державне житло надається на невизначений термін.

Дитячі садки і школи доступні при наявності вільних місць. В університетах українські студенти звільнені від оплати навчання за літній семестр 2022 року. Австрійська національна спілка студентів надає спеціальну невідкладну допомогу українським студентам, які постраждали від війни, також консультації українською мовою.

Іспанія. Уряд Іспанії надає українцям статус «тимчасового захисту». Тимчасовий захист надається: один рік із можливістю продовження (два рази по одному року). Співробітники національної поліції візьмуть ідентифікаційні та інші дані. Під час цього процесу доступні перекладачі. Після цього особам видається квитанція про акредитацію їхньої заяви про надання захисту, яка також міститиме присвоєний ідентифікаційний номер іноземця (NIE). Отримання квитанції про подання заяви про надання тимчасового захисту (дійсна протягом одного року, може бути продовжена максимум до 3 років). Надання номера соціального страхування (дозволяє легально працювати в Іспанії). Соціальні виплати можливі, лише для тих, хто може довести відсутність фінансових ресурсів.

Громадяни України можуть звернутися за підтверджувальним документом для доступу до медичного обслуговування після отримання ними підтвердження заяви про тимчасовий захист, виданого Міністерством внутрішніх справ. Неповнолітні українці мають доступ до шкільної освіти на навчальному етапі, що їм відповідає: дошкільна освіта, початкова освіта або обов'язкова середня освіта. При необхідності у них також будуть місця в спеціальній освіті.

Особи, які прибувають до Мадрида з України, зможуть мати безкоштовну транспортну картку тривалістю 15 днів, яка може бути продовжена ще на 15 днів, що дасть їм право на проїзд до колективного громадського транспорту, яким відає Регіональний консорціум транспорту Мадрида у всьому регіоні.

У бюро зайнятості громадяни України можуть отримати допомогу через наставника/консультанта, який супроводжуватиме їх протягом усього процесу, поки вони не знайдуть роботу. Для цього вони отримають доступ до курсів іспанської мови, комп'ютерної грамоти або навчання для працевлаштування, що відповідає їхньому профілю. Вони також отримують доступ до майстерень з пошуку зайнятості, зможуть одержати підтримку в процедурах визнання дипломів, взяти участь в процесах визнання робочого стажу та інших

послуг посередництва в питаннях роботи. Вони також отримають конкретні поради, якщо вони бажають стати підприємцями. Для доступу до житла за спеціальною квотою потреби необхідно мати посвідчення статусу біженця або особи, яка отримала притулок. Додатковий чи тимчасовий захист не чинний.

Чехія. Чеська республіка надає тимчасовий захист на строк до 1 року (відповідно до закону Lex Ukraine, найдовше до 31 березня 2023 року). Особа, яка користується тимчасовим захистом згідно з Директивою про тимчасовий захист, зможе працювати в Чеській Республіці без дозволу на роботу. Якщо українцю надано тимчасовий захист, він автоматично включений в систему державного медичного страхування. Особа, яка користується тимчасовим захистом, може претендувати на фінансову допомогу у розмірі від 1,3 до 1,6 прожиткового мінімуму на одну особу залежно від кількості осіб у родині.

Португалія. Португалія надає тимчасовий захист на 1 рік, з можливістю подовження двічі, кожного разу на шість місяців, за наявності обставин, що обґрунтовують необхідність цього. Як тільки українець отримає Ідентифікаційний податковий номер (NIF) від має право на працевлаштування. Державна система охорони здоров'я - у разі подання заяви на Тимчасовий захист автоматично присвоюється Номер користувача Національної служби охорони здоров'я (SNS), що дає право на усі базові медичні послуги у державній системі охорони здоров'я. Будь-яка особа, якій присвоєно SNS, може звернутися до лікарні або медичного центру і сплатити при цьому максимум плату координатору (розмір якої залежить від виду наданої допомоги).

Соціальні виплати держава не надає. У зв'язку з ситуацією в Україні жодних конкретних виплат з бюджетних коштів не здійснюється. Португалія надає житло, якщо переселенець не можете оплачувати для себе житло, для пошуку житла для малозабезпечених можна звернутися по допомогу до Вищої комісії з питань міграції. Також можна отримати доступ до спеціального режиму за програмою «Вхідні двері» (*Entry Door*), у рамках якої надається фінансова допомога на покриття витрат на розміщення у туристичних закладах чи оренди будинку. Підтримка надається на період до 18 місяців і може бути подовжена максимум до 30 місяців.

Вся система освіти в Португалії є державною та універсальною. Усі діти та молодь з інших країн віком від 6 до 18 років, незалежно від того, чи мають вони легалізований статус, мають доступ до португальської державної системи освіти, і однакові права з громадянами Португалії. Вища освіта: статус студента, який опинився у надзвичайній ситуації, надається з гуманітарних міркувань особам, які бажають продовжити навчання у закладах вищої освіти у Португалії. Для них уряд Португалії також надає допомогу у формі стипендії на покриття вартості навчання та кошти для існування.

Франція. Франція надає тимчасовий захист на 6 місяців, з можливістю подовження строку перебування ще на 2,5 роки. Одразу після одержання дозволу на тимчасове проживання українець отримує право на здійснення професійної діяльності, за умови, що майбутній роботодавець звернеться за дозволом на роботу. Після пред'явлення дозволу на тимчасове проживання переселенця підключають до програми універсального медичного страхування, за якою зможе отримувати додаткове медичне страхування на один рік. Фінансова допомога надається особам, які мають дозвіл на тимчасове проживання. Така допомога перераховуватиметься щомісяця на платіжну картку. Сума виплат залежить від складу вашої родини.

Право на доступ до житла надається, якщо переселенець не може його собі забезпечити. Право на отримання персональної житлової допомоги (APL) - у вигляді соціальної виплати. Діти віком від 3 до 16 років можуть відвідувати школу. Запис до дитячого садку або до початкової школи здійснюється у мерії. Зарахування до середньої школи (середніх або старших класів) здійснюється у закладі, найближчому до місця проживання заявника.

Болгарія. Країна надає тимчасовий захист. Початковий період становить 1 рік. Після закінчення цього терміну статус тимчасового захисту може бути продовжено. Цей період може бути припинений раніше, якщо в Україні буде відновлено мир і незалежність.

Гуманітарний статус, надає право: працювати без спеціального дозволу; здобувати освіту в державних школах та університетах; возз'єднатися з сім'єю на території Болгарії; отримати болгарське громадянство через 5 років після отримання статусу; виїжджати за кордон на умовах і в порядку, передбаченому для іноземців, які мають дозвіл на постійне проживання в Болгарії (при отриманні візи від посольства відповідної держави в Софії та права на перебування протягом терміну дії візи).

Статус біженця надає право: працювати без спеціального дозволу; здобувати освіту в державних школах та університетах; возз'єднатися зі своєю сім'єю на території Болгарії; отримати болгарське громадянство через 3 роки після отримання статусу; виїжджати за кордон на умовах і в порядку, передбаченому для громадян Болгарії (без візи з правом проживання в інших країнах ЄС до 90 днів протягом півроку).

Громадяни України, які мають статус тимчасового захисту, мають право: залишатися на території Республіки Болгарія; працювати в Болгарії без дозволу на доступ до ринку праці, а також проходити мовні курси; на відповідне житло або засоби розміщення, якщо необхідно; на соціальну допомогу; на отримання невідкладної медичної допомоги; вільно повертатися до країни походження.

Ірландія. Дозвіл на тимчасовий захист дозволяє шукачам захисту перебувати в Ірландії протягом одного року. Цей дозвіл може бути подовжено. Держава також надає право на працевлаштування. Шукач захисту повинен отримати номер PPS, щоб влаштуватися на роботу. Медичне обслуговування в Ірландії забезпечується Службою охорони здоров'я (HSE). Шукачі захисту матимуть право на доступ до медичних послуг так само, як і громадяни Ірландії. Шукачі захисту також можуть подати заяву на отримання медичної картки. Медична картка необхідна, щоб отримати певні медичні послуги безкоштовно або за зниженою ціною, наприклад, консультацію терапевта, амбулаторну допомогу, послуги у сфері психічного здоров'я, медичні послуги для дітей тощо.

Шукач захисту може подати заяву на отримання соціальної допомоги (фінансової підтримки) після прибуття в Ірландію. Якщо шукач захисту має дітей віком до 18 років, вони також матимуть право на виплату допомоги на дитину. Держава забезпечить особам, які прибувають з України, доступ до відповідного житла, а в разі потреби допоможе отримати житло. Допомогу з проживанням можна отримати в центрі прийому в аеропорту Дубліна. Ви також можете відвідати Центр підтримки українців у Дубліні, Лімеріку чи Корку.

Доступ до освіти. Діти віком від 4 до 18 років зможуть відвідувати державні початкові школи (вік 4/5 -12/13 років) та середні школи (вік 12-18 років). Українці, які бажають розпочати навчання в ірландському університеті, не повинні сплачувати міжнародні збори. Подальша освіта та професійна підготовка надаються безкоштовно або субсидуються у значній мірі. Метою є підтримка працівників у підвищенні кваліфікації, здобутті вищої освіти, проходженні стажування або розвитку навичок. Подальша освіта та професійна підготовка здійснюється Радами з освіти та підготовки (ETB) по всій країні. Контактні дані ETB для українців з'являться найближчим часом.

Румунія. Держава надає тимчасовий захист до 4 березня 2023 року з можливим продовженням ще на один рік. Також держава надає право на працевлаштування. Медичне обслуговування в Румунії безкоштовне. Особи, які мають міжнародний захист, можуть отримати доступ до всіх медичних послуг. Статус тимчасового захисту надає доступ до соціального забезпечення та засобів до існування. Особи, що отримали тимчасовий захист, мають доступ до житла на період дії свого статусу. Діти віком до 18 років мають право на безкоштовне навчання в школі та дитячому садку, а також відвідування курсів румунської мови.

Словаччина. Словаччина надає українцям статус осіб, що мають «тимчасовий захист» на 1 рік із можливістю подовження (ще максимум два рази на 1 рік). Також держава надає право на працевлаштування. Термінову/основну медичну допомогу покриває держава. Після отримання статусу тимчасового захисту та підтвердження цього у відповідному Управлінні з питань праці, соціальних питань та сім'ї якщо відповідаєте вимогам і маєте право на фінансову

підтримку для осіб, що потребують матеріальної допомоги. Дітям буде дозволено навчатися в школах за місцем вашого проживання або в іншому визначеному місці.

Литва. Для в'їзду до Литви громадянам України віза не потрібна, підходить будь-який документ, що засвідчує особу. За необхідності, нові документи (тимчасовий паспорт іноземця) можуть бути видані у Литві департаментом міграції. На громадян України обмеження щодо COVID-19 не поширюються, вимоги щодо самоізоляції не діють.

Громадяни України, які прибули до Литви внаслідок військової агресії мають право перебувати у Литві за безвізовим режимом до 90 днів. Протягом цих 90 днів українці можуть звернутися до міграційної служби, їм буде видана національна віза або дозвіл на проживання і роботу в Литві, який буде дійсний для поїздок у межах країн ЄС. Це важливо для тих, хто планує залишитися в Литві надовше і потребує гуманітарної допомоги, бажає працювати і користатися іншою соціальною допомогою. Медична страховка, послуги дитячої освіти стають доступними відразу після реєстрації на проживання. Дозвіл на тимчасове проживання передбачений Директивою ЄС про тимчасовий захист для переселенців України, який дозволяє українцям легально перебувати на території країн-членів ЄС до закінчення війни. Для отримання посвідки на проживання громадяни України мають зареєструватися в одному з реєстраційних центрів у Литві. Наразі у Литві функціонують декілька реєстраційних центрів: у містах Вільнюс, Каунас, Алітус, Маріямполь, Клайпеда, Шауляй.

В реєстраційних центрах, де здійснюється оформлення документів, українцям надається відомості про коротстрокове або довгострокове проживання, працевлаштування, навчання, соціальне забезпечення, пільги та інші послуги. Здійснюється тимчасове розселення (до трьох днів), харчування, надається медична та психологічна допомога, предмети гігієни, первинна медична допомога. Українські громадяни, хто має потребу, будуть доставлені до довгострокового житла (гуртожитки, готелі). Також волонтери у центрах нададуть їм консультації про всі можливості та аспекти перебування у Литві, зокрема контакти осіб, які пропонують житло, сайти, якими можна скористатися для пошуку житла, зокрема, це Прихисток, платформа *Aguodas*, *Domoplius*, *Rebaltic*. Надається інформація щодо матеріальної підтримки, яка здійснюється після безкоштовного оформлення банківського рахунку та здійснюється видача безкоштовних SIM-карток, інформація про гуманітарну допомогу («Caritas»), буклети з важливою інформацією щодо надання різних послуг громадянам України.

Після реєстрації громадяни України можуть подати заяву на отримання дозволу на тимчасове проживання на 1 рік або національної візи з гуманітарних міркувань на 1 рік. Громадянам України без дійсних закордонних паспортів національні візи не видаватимуть, але заявки на тимчасове проживання з гуманітарних міркувань прийматимуть.

У разі, якщо громадяни України перебувають у Литві нелегально, тобто більше 90 днів, Департамент міграції Литовської Республіки прийматиме прохання на отримання дозволу на тимчасове проживання або візи.

Після реєстрації громадяни України мають право на: працевлаштування - шляхом звернення до служб зайнятості за місцем проживання або до сайтів, де публікується інформація про вільні робочі місця: *uzt.lt*, фахівців у центрах реєстрації; безкоштовне медичне обслуговування, які оплачуватимуть лікарняні каси. За наявності направлення від лікаря можливо звернутися до Служби встановлення інвалідності та ступеня непрацездатності для визначення інвалідності дітей, осіб працездатного віку з обмеженими можливостями, осіб пенсійного віку; освіти та навчання, а саме: навчання литовської мови та курси для дорослих, включення українських дітей до шкіл за місцем їх проживання, включення неповнолітніх дітей у дитячі садки, безкоштовне навчання дітей у спортивних школах (зокрема, «Startas» - художня та спортивна гімнастика, плавання, зальний та пляжний волейбол, спорт для дітей з інвалідністю, фігурне катання, хокей), безкоштовна неформальна освіта для дітей (музична освіта, хорова музична освіта тощо); продовольчу допомогу. Продовольчий банк «Maisto bankas» видає картки на суму 115 євро для покупки продуктів харчування; безкоштовний громадський транспорт - надаються картки громадського транспорту для безкоштовного

проїзду містом, у пунктах обслуговування; соціальні послуги. Українці, які мають тимчасовий дозвіл на проживання в Литві, можуть звернутися до відділів соціальних послуг органів самоврядування за місцем їх перебування для отримання загальних або спеціалізованих соціальних послуг для дітей, сімей, людей пенсійного віку або осіб та сімей, що знаходяться у групі ризику; соціальні виплати та компенсації, зокрема, одноразова грошова соціальна допомога у розмірі 129 євро, компенсація частини орендної оплати житла, допомога на дитину (дитячі гроші), щомісячну компенсацію за навчання дітей; допомога, виплати та послуги для осіб з інвалідністю, допомога в разі втрати близької людини - які надаються органами самоврядування за місцем проживання; пенсії соціальної допомоги - у територіальних відділеннях «Содра»; користування закладами культури та дозвілля, безкоштовне відвідування бібліотек, музеїв, екскурсій, освітніх занять та заходів; ветеринарне обслуговування домашніх тварин, їх чіпування та вакцинація проти сказу.

Латвія. Згідно із «Законом про підтримку цивільного населення України» (прийнятий 03.03.2022 р., набув чинності 05.03.2022 р., ОР номер: 2022/45A.1) цивільне населення України, яке залишає Україну або яке не може повернутися в Україну через збройний конфлікт, спричинений Російською Федерацією, під час цього збройного конфлікту можуть отримати наступну підтримку: одноразова грошова допомога у кризовій ситуації у розмірі 272 євро на дорослого та 190 євро на дитину; додаткова щомісячна грошова допомога - 109 євро на одного члена сім'ї та 76 євро на кожного наступного члена сім'ї; інша матеріальна підтримка або соціальні послуги відповідно до індивідуальних потреб особи.

Громадяни України мають право на підтримку у разі отримання довідки від міської соціальної служби про кризову ситуацію: одна людина один раз на три місяці зможе отримати два продуктові набори, набір із гігієнічним та побутовим приладдям та два додаткові набори дитячого харчування, якщо в сім'ї є діти віком від 7 до 24 міс., а також додатковий набір засобів гігієни, якщо у сім'ї є діти віком до 2 років. Крім того, сім'ї з дітьми молодшого та середнього шкільного віку зможуть отримати набір шкільного приладдя.

Латвія надає безкоштовне проживання та харчування громадянам України протягом перших 90 днів (на сьогодні прийняті поправки до Закону, які подовжують цей термін до 120 днів для громадян, які надали заявку на отримання допомоги до 31.05.2022 р., а ті, які після 31.05.2022 р. - отримують безкоштовне проживання протягом 90 днів та харчування протягом 30 днів). Окрім того, поправки до Закону передбачають, що домогосподарства, які розміщують українських цивільних осіб на добровільній, безоплатній основі та без вимоги оплати, зможуть отримувати компенсацію у розмірі 100 євро за розміщення першої особи та 50 євро за кожну наступну, але не більше 300 євро на місяць для одного домогосподарства. Громадяни України можуть отримувати готові страви у безкоштовних їдальнях Європейського фонду підтримки знедолених без надання довідки або інших документів.

Громадяни України можуть безкоштовно користуватися регіональним громадським транспортом - поїздами та автобусами за умови пред'явлення документа, що посвідчує особу. Також надаються безкоштовно 20 поїздок на одну особу у місцевому транспорті та сім-картка латвійських операторів мобільного зв'язку. Кожен громадянин України, який прибуває до Латвії або вже перебуває тут, отримує всі медичні послуги, оплачені Латвійською республікою (зокрема ліки, які також доступні для жителів Латвії) безкоштовно. Громадяни України в Латвії можуть отримувати допомогу у зв'язку з народженням дитини, догляду за дитиною, а також державну сімейну допомогу. Кожна дитина, яка прибула до Латвії як біженець з України, має змогу здобути освіту державною мовою або мовою меншини на рівні дошкільної, початкової та середньої освіти. Також діти зможуть без обмежень відвідувати гуртки за інтересами. Інформація про порядок прийому до шкіл розміщена на сайті Міністерства освіти і науки.

Громадяни України можуть працевлаштуватися в Латвії, якщо вони отримали довгострокову візу або посвідку з правом працевлаштування без обмежень на термін до одного року. При влаштуванні на роботу громадянин України має право на одноразову грошову допомогу в розмірі 500 євро. Подати заяву на отримання допомоги необхідно протягом місяця

після початку роботи. Громадяни України можуть безкоштовно відкривати платіжні рахунки у більшості латвійських кредитно-фінансових установ. Громадяни України можуть продовжувати навчання в якості студентів за обміном, а дослідники можуть працювати в латвійських науково-дослідних установах, отримуючи таку ж підтримку у навчанні, що й студенти в Латвії чи науковий персонал у існуючих програмах співпраці у галузі досліджень. Громадяни України мають право безкоштовно відвідувати усі державні музеї Латвії та можуть подати заявку на проходження уроків латиської мови, що також фінансується державою. Психолог, який є цивільною особою України, має право безкоштовно надавати послуги психолога цивільному населенню України незалежно від вимог, встановлених для психологів нормативними актами Латвії [2].

ПРОПОЗИЦІЇ

1. Захист прав і свобод тимчасово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації громадян України, які перебувають на території України, потребує аналогічних за повнотою та охопленням заходів законодавчої та виконавчої влади України.

2. Вважається за необхідне упорядкувати із країнами - членами ЄС та іншими державами сплату ЄСВ за осіб, які вимушено покинули Україну. З цією метою гармонізувати українське законодавство із європейським через імплементацію наступних документів:

- Регламент Комісії (ЄС) № 1322/2007 від 12 листопада 2007 року про імплементацію Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 458/2007 про Європейську систему інтегрованої статистики соціального захисту (ESSPROS) стосовно належних форматів передавання даних, результатів, що передаються, і критеріїв вимірювання якості даних для базової системи ESSPROS і модуля щодо одержувачів пенсій від 12.11.2007 № 1322/2007;

- Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 458/2007 від 25 квітня 2007 року про Європейську систему інтегрованої статистики соціального захисту (ESSPROS) від 25.04.2007 № 458/2007;

- Директиви Ради ЄС №№ 1408/71 та 574/72, і №№ 883/2004 та 987/2009, що вийшли їм на заміну, щодо регулювання та координації систем соціального страхування в країнах ЄС;

- Директиви 2009/52/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи від 18 червня 2009, яка встановлює мінімальні стандарти, а також санкції і заходи проти роботодавців, які незаконно використовують працю громадян третіх країн, що проживають без дозволу;

- Директиви 2011/98/ЄС Європейського парламенту і Ради Європи від 13 грудня 2011 року щодо єдиної процедури уповноваженою установою офіційного оформлення подання на проживання та роботу на території країни-члена ЄС громадян третіх країн, а також загальний перелік прав та норм соціального захисту для працівників з третіх країн, що проживають в країні-члені ЄС на законних підставах;

- Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних.

3. За доцільне було б щоб Верховна Рада України перератифікувала поправки до вже укладених двосторонніх та багатосторонніх угод, що мають бути внесені сторонами угод відповідно до «Рекомендацій щодо встановлення міжнародної системи забезпечення прав у галузі соціального забезпечення» від 20.06.1983 № 167, розроблених Міжнародною організацією праці, які, зокрема, містять «Типові положення для укладання двосторонніх або багатосторонніх угод про соціальне забезпечення», а Уряду України – доукласти угоди з тими країнами, з якими вони досі не укладені, та подати на ратифікацію до ВРУ.

Інформаційні джерела

1. https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/210033_timchasoviy-zakhist-chi-status-bzhentsya-v-chomu-printsipova-rznitsya.

2. Див. (<https://ukraina.postimees.ee/7515249/latviya-planuye-viplachuvati-kompensaciji-meshkancyam-yaki-rozmistili-ukrajinskih-bizhenciv>; <https://www.iem.gov.lv/en/information-arrival-and-stay-latvia-citizens-ukraineinformaciya>; <https://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/esche-30-dnej-sejm-prodlil-dlya-ukrajinskih-bezhencev-srok-obespecheniya-besplatnym>;

https://likumi.lv/wwwraksti/LIKUMI/TULKOJUMI_UA/UKR_ATBALSTA_LIKUMS.PDF;
<https://www.ukraine-latvia.com/uk>)